

Bernard Stritih

Socialno delo z ljudmi, ki imajo probleme v zvezi z alkoholom

V socialni politiki in socialnem delu se vedno znova zastavlja vprašanje, kako razmejiti uživanje alkoholnih pijač kot sestavino naše vsakdanje kulture in naše blaginje od takega uživanja alkoholnih pijač, ki pomeni zlorabo in pelje v odvisnost. Drugo pomembno vprašanje je, kakšni so vplivi uživanja alkoholnih pijač in zlorabe alkohola, kako daleč segajo posledice odvisnosti od alkohola. Menim, da to niso le akademske in teoretske dileme, ampak vprašanja, ki imajo usodne posledice za posameznike, družine in tudi družbene institucije.

Najbrž je res, da ne moremo ločevati porabe in uživanja alkoholnih pijač od raznih vrst njihove zlorabe. Pa vendar lahko oboje razlikujemo in načrtujemo dejavnost družbenih ustanov tako, da bomo to razlikovanje upoštevali kar se da pametno in inventivno. Sicer se bo še dogajalo, da bomo nemalokrat pričla dejavnostim, ki so kontraproduktivne in namesto zmanjševanja problemov peljejo k poslabšanju stanja.

Čeprav lahko mirno rečemo, da sodi področje zdravljenja in rehabilitacije alkoholikov med dejavnosti, ki so se v zadnjih dveh desetletjih najbolj uspešno razvile, moramo priznati, da je pri vsem tem socialno delo ostajalo ob strani. Poznam več socialnih delavcev, ki so se usposobili za delo pri zdravljenju in rehabilitaciji alkoholikov, poznam njihovo uspešnost in priznavam, da so mnogi od njih v vrstah socialnih delavcev v prvih vrstah tako po znanju kot tudi po osebni zavzetosti in moralno-etični opredeljenosti. Vendar bi večino teh dejavnosti postavil na rob psihiatrije; kot da gre za nekakšne "delavce v tujini", se pravi, da so ti socialni delavci večinoma sprejeli drug jezik, da se ravna po pravilih in etičnem kodeksu druge stroke ipd. Tako kot naši delavci v tujini naenkrat ne razumejo več tistih, ki delajo doma, tudi socialni delavci, ki so se usmerili na področje alkoholizma, zelo pogosto izgubijo možnost komuniciranja z drugimi socialnimi delavci, s tem pa izgubijo tudi možnost vplivanja na hitrejši razvoj socialnega dela nasploh.

Posebna ovira v komuniciranju so nekatera stališča, ki so na področju zdravljenja alkoholizma povsem nasprotna kot sicer v socialnem delu in socialni politiki. V referatu nameravam osvetliti nekatere dileme z vidika systemske teorije; na ta način bi želel prispevati k večji gibčnosti v medsebojnem komuniciranju ter k oblikovanju načel in metod socialnega dela na področju alkoholizma.

Prvi kamen spotike je gotovo že vprašanje vzrokov za zlorabo alkoholnih pijač in alkoholno odvisnost kot eno od oblik te zlorabe. Pri nas se je v povojnem obdobju uveljavilo stališče o prevladujočem pomenu družbenih vzrokov za zlorabo alkohola. Družbeni in družbenoekonomski vzroki za zlorabo alkohola segajo po teh pogledih od iskanja ekonomskih dobičkov pri proizvajalcih in prodajalcih

alkohola do raznih oblik pomanjkanja in družbenih krivic, ki tarejo delavski razred, vplivajo na občutek brezperspektivnosti življenja ter silijo posameznike in družine, da posegajo po alkoholu. Taka stališča so se izgubila v pozabo zaradi vedno novih bolečih spoznanj o širjenju alkoholizma v vseh slojih sodobne kapitalistične družbe, zlasti pa zaradi podatkov o širjenju alkoholizma v vseh družbenih skupinah socialističnih družb.

Kolikor že je navedena teza o družbeni vzročnosti alkoholizma neutemeljena in v nasprotju z dejstvi, je bil vpliv takega mišljenja na razvoj doktrine socialnega dela močan in je povsem paraliziral vsako razvojno delo na tem ožjem področju.

Posledice dogme o družbenih vzrokih alkoholizma so povsem paradokсне, saj definicija alkoholizma kot posebnega področja socialne problematike sploh ni bila mogoča. Tako npr. dr. B. Gašić piše: "Sindrom alkohole odvisnosti kot najmnožičnejše toksikomanije je eden od najresnejših problemov sodobne socialne medicine." Nobene strokovne avtoritete s področja socialnega dela ne poznam, ki bi s podrobno vehemenco zagovarjala stališče, da je alkoholna odvisnost skupaj z družinskimi in skupnostnimi problemi, ki se z njo povezujejo, eden od najresnejših problemov sodobnega socialnega dela. Pri tem seveda izvzemam socialne delavce, ki delajo na področju alkoholizma - ker zastopajo predvsem terapevtsko doktrino, dosti premalo pa se govori, kaj in kako delati, kadar postopek ne pomeni zdravljenja. Tako tudi Gašić piše naprej: "Lahko rečemo, da so tako imenovani socialni simptomi (družinski idr.) v naši populaciji resnejši in alarmantnejši problemi od zdravstvenih, to je dejstvo, ki ga premalo poznam in ga v praksi često zanemarjamo" (Gašić 1978:17).

Alkoholizem kot ena od odvisnosti ali zasvojenosti ljudi

Problem zlorabe alkoholnih pijač je zelo kompleksen. Večina strokovnjakov se strinja z mnenjem, da alkoholna odvisnost najbolj otežuje smotrno uporabo alkohola v okviru kulturnih vrednot. In kaj je bistvo odvisnosti? Znani zdravnik je pred leti razložil poslušalcem radia, da se človek, ki ni nagnjen k alkoholizmu, napije le enkrat, kajti za vedno si zapomni glavobol, ki sledi pijanosti. V jeziku sistemske teorije ali kibernetike bi to pomenilo, da v primeru zasvojenosti ne deluje mehanizem povratne sprege, kar pomeni, da informacije o posledicah in učinkih določenih dejanj ne pridejo do tistih psiholoških struktur, kjer nastaja odločitev za pitje alkoholne pijače.

Odpirata se še dve vprašanji. Kaj pri nekaterih preprečuje normalno delovanje povratne sprege? Ali lahko govorimo o stalnih okvarah, ali lahko ugotovimo, da so določeni karakterni tipi posebej občutljivi za take okvare? Kaj povzroča okvare? Ali so ljudje, pri katerih mehanizem povratne sprege deluje zadovoljivo, res celo življenje varni pred alkoholno zasvojenostjo? Priznati moramo, da za večino navedenih vprašanj nimamo enoznačnih odgovorov. Po mojem mnenju so zlasti vznemirljive razlike med pojavi alkoholne zasvojenosti pri moških in ženskah. Pri alkoholizmu žensk je skoraj pravilo, da se zasvojenost razvije pri tistih, ki dolga leta niso kazale nobenih takih nagnenj in so pitje z lahkoto nadzorovale, ko pa so doživele težjo izgubo, se je nenadoma pričela razvijati odvisnost od alkohola.

V zvezi s splošnimi problemi odvisnosti naj navedem še nekaj misli enega

največjih antropologov polpretekle dobe Gergoryja Batesona. Leta 1985 je Mary Catherine Bateson izdala knjigo, v kateri je zbrala vrsto neobjavljenih rokopisov svojega očeta. V zvezi s problemom odvisnosti je zapisal: "To je eden velikih problemov, na katerem so se dvigale in padale civilizacije. O tem problemu ne vemo še skoraj ničesar, kar bi zdržalo formalnologično kritiko." Bateson meni, da so pojavi odvisnosti nedvomno sistemske narave. Problem alkoholne odvisnosti primerja z drugimi oblikami odvisnosti, ki niso v našem svetu nič manj navzoče in so lahko prav tako ali pa še bolj usodne. To so odvisnosti od raznih drugih psihotropnih drog, odvisnost od določenih prehrabnih navad, odvisnost od dela, odvisnost od standarda; na ravni državnih sistemov se, kot kaže, razvija odvisnost od nenehne gospodarske rasti in odvisnost od oboroževanja.

Za vse oblike odvisnosti je značilno, da obstaja neka potreba (po hrani, varnosti, udobju, razvedrilu...). Druga nepogrešljiva sestavina procesa, v katerem se razvija odvisnost, pa je "nekaj, kar je videti kot rešitev, kar pa v resnici veča potrebo." Problem se stopnjuje, ker posameznik, skupine ali kar cela civilizacija ne more sprevideti, da je pot (rešitev) napačna in da namesto k zadovoljitvi potrebe vodi le k njenemu stopnjevanju.

Bateson govori o tem, da ljudje v naši kulturi razvijajo sposobnost dolgočasnja. Bolj se skušamo izogniti dolgočasju, bolj preži na nas; zato si urejamo življenje tako, da nas vsak trenutek spremljajo glasba, časopisi, televizija...

Odvisnost se razvija tam, kjer namesto negativne povratne sprege začne delovati pozitivna. To pomeni, da se z zadovoljevanjem "potrebe" (ki ni prava) vedno hitreje veča lakota (pohlep); da se "potreba" veča tem hitreje, čim več zadovoljitev človek dobi.

Po tej logiki bi bilo pomembno, da človek, skupina ali družba spozna svojo ujetost. Bateson meni, da za odločilen (potreben) preobrat to ni dovolj. "Druga stvar, ki jo človek verjetno potrebuje, je katastrofa, to, čemur 'anonimni alkoholiki' pravijo 'udarec ob dno' - nekega jutra se moraš zbuditi v obcestnem jarku ali izgubiti službo. In če katastrofa, ki si jo doživel, ne pelje k spremembi, to pomeni, da potrebuješ hujšo katastrofo. Vendar konfrontacija in boj z odvisnostjo nista koristna, ker povečujeta razcep med razumom in telesom, podžigata boj med njima. To imam za 'strašno past', je napisal Bateson.

Naprej navaja primer oboroževalne tekme. Kljub strašnim katastrofam, ki so se dogodile v našem stoletju, še vedno vidimo poroštvo za večjo varnost le v hitrejšem oboroževanju. O oboroževalni tekmi med supersilama pravi: "Trenutno vsaka poteza, ki jo napravimo kot poiskus, da bi dosegli večjo varnost zase, pospešuje oboroževalno tekmo na njeni poti v pekel."

V gornjem citatu je še zlasti pomembna beseda "zase". Problem bi lahko pričeli reševati le, če bi presegli dvojnost (dualizem - nepomirljivo nasprotje) ali razcepljenost, iz katere raste problem. Torej - če bi bili sposobni spregledati, da je vojna nevarnost skupni problem. V primeru raznih oblik telesne odvisnosti je najbrž osnovno vprašanje, kako priti do občutka, je resnična blaginja mogoča le takrat, kadar opustimo dualizem med telesno in duševno sfero. Morda to ljudje slutijo, spodnese pa jih ravno pri tem, ko poskušajo doseči to "pomiritev" na način, ki morda le za las zgreši svoj cilj in namesto k preseganju dualizma vodi k občasni ali stalni dominaciji enega aspekta nad drugim.

V nadaljevanju tega sestavka Bateson spregovori tudi o potrebi po učenju. Vendar tu ne gre za to, da bi eni ljudje učili druge, kako naj živijo, niti za to, da bi ena država učila drugo, kako naj si zagotavlja varnost. Batesonova razlaga potrebe po učenju je zelo abstraktna, četudi zveni zelo enostavno. Gre za to, kako se človek lahko nauči "učiti se" na nov način; gre za to, kako se človek lahko nauči učiti se zaznavati povratne informacije o učinkih svoje dejavnosti.

Če hočete, da boste kot ljudje in strokovnjaki kdaj storili kaj koristnega v zvezi s katerokoli odvisnostjo, morate najprej odpreti oči. Morda boste lažje videli ves obseg in mnogovrstnost pojavov, ki tvorijo alkoholno odvisnost, če boste skušali iskati koristne plati uživanja alkohola. Prehitro postavljanje vprašanja ZAKAJ le odvrta pozornost od tega, kar se dogaja. Enako velja za moralne obsodbe; dobro je vedeti, kako mogočne in nepremagljive nasprotnice so odvisnosti, dobro je vedeti, koliko nesreč in trpljenja je povezanega z eno ali drugo odvisnostjo, a kdor misli, da ima pravico do obsodbe drugih, naj si vse skupaj rajši pobližje ogleda. Morda bo v kakšnem kotu svoje duševnosti vendarle našel zanemarljiv potencial za doživljanje globlje tragičnosti življenja, s tem pa se mu morda odprejo tudi novi pogledi na vprašanja smisla trpljenja in smisla življenja.

J. Schenk meni, da moramo pri razmišljanju o problemih alkoholizma upoštevati dejstvo, da je alkohol ena od bistvenih sestavin naše kulture in civilizacije. Avtor opozarja na drugačnost stališč do drugih drog in celo do tobaka v primerjavi s prevladujočimi stališči do alkohola. S tem je povezana tudi nemoč vseh sodobnih držav glede nadzora in omejevanja alkoholnih pijač v določenih okoljih (delo, promet...) in za določene rizične skupine prebivalcev (otroci, mladina, noseče matere, starostniki).

G. Bateson meni, da se moramo ravno v zvezi z vprašanji alkoholizma zavedati, da ni mogoče rešiti gozda na ta način, da diagnostično ocenimo vsako drevo posebej in potem pripravimo za vsako drevo poseben program, kako ga negovati. Lahko si predstavljam, da bi ravno množica agronomov, biologov in raznih pomočnikov dodobra pogubila vso podrast in še bolj oškodovala sožitje mnogih rastlin in živali v ekološkem sistemu, ki ga imenujemo gozd. Zdi se, da na področju obravnave in zdravljenja alkoholizma veljajo podobni odnosi. Bateson je eden od avtorjev, ki ustvarjajo novo predstavo, po kateri enota preživetja ni posameznik, ampak osnovne socialne celote, ki so eksocialni sistemi in sestavljajo socialno okolje, v katerem lahko posameznik najde za sebe smiselno dejavnost in delo.

V zvezi z alkoholizmom in teorijo sistemov si ob posameznih konkretnih primerih večkrat priključem v zavest zasnovo ali scenarij igre "alkoholik", kakor jo je formuliral E. Berne. Avtor predpostavlja, da v tej igri lahko srečamo vsaj pet različnih vlog, ki so lahko porazdeljene celo med večje število oseb, lahko pa ena oseba izmenično prevzema tudi več vlog:

1. ta, ki pije,
2. preganjalec,
3. rešitelj,
4. dobavitelj,
5. ravnodušni opazovalec.

Menim, da pride do ekscesnih pojavov takrat, ko sistem uide izpod nadzora ali podivja. Do tega pa lahko pride zaradi zelo različnih dejavnikov. Izvor

odločilnih impulzov - motenj - je lahko zunaj sistema, lahko pa pri kateremkoli sestavljenem delu.

Bateson pravi, da si ne moremo zamisliti treznosti brez pijanosti. Torej teh dveh stanj tudi ne moremo razdvajati.

Za sodelovanje vsakega sistema je pomembna mreža komunikacijskih poti, ki poleg govornih komunikacij obsega telesni govor v najširšem smislu; v mreži nikakor ne potekajo le komunikacijski impulzi, ki prihajajo iz zavestnih struktur vključenih posameznikov, ampak imajo velik pomen tudi sestavine nezavednega.

Spreminjanje predstav o naravi alkoholne odvisnosti

Bateson meni, da je pomembno, kako mislimo o našem načinu duševnega delovanja in kakšne predstave imamo. Misli in predstave o mišljenju ter medsebojni komunikaciji lahko proizvajajo motnje in s tem same sebe potrjujejo.

To še zlasti velja za vsakdanje ločevanje med duševno in telesno sfero; tako ločevanje je lahko izhodišče osebne drame, ki je v bistvu podobna poskusu, da bi človek sam sebe za lase potegnil navzgor. Taka dvojnost se mora izteči v prazno, vendar se lahko človek pri tem poškoduje in povečuje paradoksnost medsebojnih komunikacij v smislu dvojne vezi ("double bind"), s tem pa lahko ustvarja razmere, ki so ugodne za ekscesivno pitje alkohola. Naj ponazorim to abstraktno zapovrstje misli s preprostim primerom. Recimo, da žena sumi, da je mož nagnjen k pitju (morda ima slabe izkušnje iz lastne družine), in misli, da je bolje, če moža opozarja na nevarnost; mož upošteva njen strah in se bolj ali manj drži načel treznega življenja, priložnostno pitje pa prikrije. Ko žena to slučajno zve, začuti potrebo po tem, da nadzoruje moža, hkrati pa poišče zavezništvo potencialnega rešitelja - socialnega delavca. Lahko si mislimo, da s tem verjetnost ekscesivnega pitja večja in ne manjša. Mogoče si je predstavljal, da v takem primeru alkohol kaj lahko postane predmet sporov in da v zvezi z alkoholom letijo očitki v vse smeri. Gotovo, da alkoholizem enega ali drugega partnerja nikakor ni nujno in edino mogoče nadaljevanje takega stanja; menim, da si lahko zamislimo še bolj tragične oblike nadaljevanja in da jih v realnem življenju tudi srečujemo.

Za terapevtsko delo na področju alkoholizma je pomembno definirati tiste tipe alkoholizma, pri katerih se domneva, da je posameznik izgubil nadzor nad uživanjem alkoholnih pijač, tako da se ne more zaustaviti pred nastopom akutne opitosti. O izgubi nadzora lahko govorimo že v *stadiju beta*, ko se posameznik ne more izogniti raznim neugodnim posledicam, ker se ni mogel ustaviti, ko je pričel s pitjem - sicer pa alkoholik beta ni odvisen od alkohola, se pravi, da lahko ostaja cele dneve trezen. Odvisnost (psihološka in telesna) naj bi nastopila v *stadiju gama*; v tem stadiju postane alkohol sestavnina vsakdanjega življenja. Življenje ljudi se postopoma spremeni, alkohol ima pomembno (osrednje) mesto, glede na pivske navade se spreminjajo odnosi v družini, potek dneva, tedenski ritem življenja, poklicno življenje, prijateljski krog; zmanjša se poklicna uspešnost in plodovitost ter kreativnost v socialnih odnosih; večajo se izgube na vseh področjih življenja, večja se se tudi konfliktnost, ki narekuje alkoholiku gama zatekanje k raznim oblikam manipuliranja. *Alkoholik delta* življenje v celoti preuredi tako, da lahko vzdržuje stalno raven alkohola v krvi, naj bi bil telesno odvisen, v tem stadiju pa pride tudi

do notranjega protislovja v organizmu, zaradi česar odpornost organizama upada. Kaže, da kar okrog 15% ljudi zaide v odvisnost od alkohola predvsem zaradi navad in ne zaradi globljih psiholoških, socialnih, psihiatričnih ali somatskih problemov. Takim ljudem bi bilo vsekakor lažje pomagati s pojasnjevanjem o nevarnostih pitja alkoholnih pijač.

G. Bateson se sklicuje na iste izkušnje kot Jellinek in na številne poznejše raziskave, ki so jih opravili zagovorniki teze o telesni odvisnosti, vendar daje tudi drugačno razlago in seveda tudi drugačne napotke za življenje in delo.

Bateson primerja pivca z voznikom avta. Tako kot je voznik avta vstopil v vozilo in z določenimi gibi sprožil gibanje celega sistema (avto + voznik), podobno posameznik, ki vstopi v gostilno "na požirek", s tem vstopi v neki socialni, odnosni sistem, ki ima določene dinamične značilnosti, ki jih lahko primerjamo z gibanjem avtomobila. Voznik avta ne more vsak trenutek po mili volji vplivati na hitrost in smer gibanja, niti ne more vsak trenutek izstopiti iz vozila - čim večja je hitrost, dalj časa je treba, da se vozilo ustavi, večja je stopnja negotovosti, ali bomo obvladali smer vožnje, in seveda se večja negotovost o tem, kje in kako hitro se bo vozilo zaustavilo. Nekaj podobnega se prične dogajati človeku, ki je stopil v gostilno in si natočil pijačo - s tem je stopil v socialni odnos, ki ima določene značilnosti, opredeljene v "tihi vednosti" vseh vključenih ljudi. Sprva lahko človek vsak trenutek izstopi iz situacije, npr. naroči pijačo, plača, dejansko popije požirek in zapusti lokal... Če bi se tako vedel delavec, ki vsak dan popije v bifeju malo pivo, bi ga marsikdo vprašal: "Kaj pa je narobe, da se ne pridružiš razgovoru?" Kaj je torej dinamična sila vztrajnosti v zgornjem primeru? Posameznik, ki nekaj dni zapored ob malici odide v bife in popije steklenico piva, bo kmalu začutil, da se je na to navadil. Že ko se bliža čas odmora, začuti prijetno pričakovanje. Kmalu ne more več razlikovati, kaj je posledica zaužite pijače, koliko pa je prijetno počutje morda nastalo zaradi lastnega pričakovanja, da se bo zgodilo nekaj prijetnega. Tako nastanejo zaradi zaužite pijače in zaradi vnaprejšnjih pričakovanj telesne spremembe, ki jih posameznik doživlja kot ugodje in so lahko same po sebi vir ugodja - občutek toplote, uravnotežen telesni tonus itn., prav te spremembe pa imajo tudi psihološki pomen, so znamenje skupnega doživetja, sprostitve in ugodja ter sprožijo doživetje spontanosti. Če tak posameznik sklene, da ne bo več hodil na pivo, se bo moral soočiti z željami ali razočaranji (pivske?) družine, ki morda medtem povsem neopazno nastaja.

Bateson domneva, da obstaja ravno pri tipičnih članih naše industrijske civilizacije velika verjetnost, da jim bodo navade v zvezi s pitjem alkoholnih pijač ušle izpod nadzora. To so posamezniki, ki so izrazito racionalno usmerjeni (z racionalnim mišljenjem je mogoče obvladovati telo, čustva in počutje); prežeti so s tekmovalnostjo (tekmovanje je vir delovnih uspehov, čim več vložiš v tekmo, toliko verjetneje boš zmagal); vprašanjem interesov ter imetja dobrin pripisujejo večji pomen kot vprašanjem polnosti življenja in uživanja dobrin; ker dajejo prednost interesom (ekonomskim in socialnim interesom kot možnosti za razpolaganje z vrednostmi in uveljavljanje socialne moči), se jim svet in življenje vedno znova kaže kot sredstvo, kot trgovina in kot racionalno urejen sistem postavljenih odnosov. S prikazom siromašenja komunikacij v družini, ki poteka skozi več generacij, lahko razumemo, da so ti ljudje nekako ujeti v racionalen način urejanja

medčloveških odnosov in da odpisujejo velik del življenjske realnosti. Nekako kot tisti, ki je barvno slep, živi v sivem svetu, tako ljudje, ki odpisujejo čustva, živijo v svetu, kjer vidijo le denar, stroje, cene, stroške in postvarele odnose.

Lahko si mislimo, kaj pomeni alkohola pijača ljudem, pri katerih so navedene karakterne in vrednostne usmeritve zelo izrazite. Alkohol lahko takim ljudem omogoči trenutek sprostitve, trenutek, ko začutijo toploto lastnega telesa in bližino drugih, trenutek, ko se je zameglila, ali je celo zaspala njihova zavest, ki jih neprestano sili k temovanju in boju za lastne interese. Zmerna pijanost lahko takemu posamezniku pomeni, da lahko za trenutek začuti lastne človeške vzgibe in prave življenjske vrednote. Bateson se upravičeno sprašuje, kdaj je tak človek normalnejši - ali takrat, ko je trezen in kronično prenapet, ali takrat, ko je pod vplivom alkohola. Ko razmišljamo o teh pojavih, se moramo ves čas zavedati, da ne gre le za fiziološko-kemične procese, kot npr. (bolj ali manj?) pri psihofarmakoloških zdravilih. Psihoaktivno delovanje alkohola kot kemične substance je vedno znova in tako rekoč v slehernem okolju podprto z vero in rituali, ki jih celo socialno propadli ljudje opravljajo z globoko gorečnostjo - vse to pomeni le trenutek v tisočletnem razvoju pивske kulture.

Kako pa pride do izgube nadzora in odvisnosti od pijače? Po dosedanji logiki razmišljanja lahko razumemo občasno potrebo po uživanju alkoholnih pijač, toda kako in zakaj pride do tega, da posameznik izgubi nadzor nad pitjem in da mu ne uspe korigirati svojih navad, kljub številnim neprijetnostim, ki so s tem povezane? Navedeni citat iz izkušenj Anonimnih alkoholikov morda vsebuje tudi izhodišča za iskanje tega drugega odgovora. Anonimni alkoholiki ne pravijo, da boste ob poskusu, da bi nenadno prenehali piti, doživeli (zagledali) lastno "telesno odvisnost", ampak boste odkrili nekaj drugega - namreč, "da sami sebe varate". Bateson nam je opisal dokaj zapleten sistem samoprevar in manipulacij, ki po njegovem mnenju vodijo v začarani krog brez izhoda.

Vzemimo za primer Župančičev verz, ki ponazarja modrost, značilno za človeka nove dobe. To je prisposodba o oslu, ki gre le enkrat na led, "in baš to je oslovstvo. Človek pa, danes je pal, jutri bo plesal po njem". Ko se človek s tipično strukturo vrednot, ki smo jih nakazali prej, znajde pri kozarcu, bo po vsej verjetnosti popil še drugi kozarec. Tudi to je vsebovano v tradicionalni epistemologiji naše kulture - "če je nekaj dobro, potem je več tega še boljše". Kdor je sposoben dojeti in upoštevati izkušnjo po prvem resnem "mačku", bo pri ravnanju z alkoholom nadvse pazljiv. Kdor pa se identificira s tipičnimi gesli naše kulture:

- vsakdo je gospodar svoje usode,
- vedno se je mogoče obvladati - vsega se je mogoče naučiti,
- strah je v življenju le balast (dovoljen samo otrokom in ženskam),
- vse je mogoče nadvladati - vsako bitko je mogoče dobiti,

takemu je lahko alkohol le izziv, da spije še več, tvega glavobol, postane še bolj neobčutljiv za bolečino in se spusti v tekmo z alkoholom. Po vrsti neugodnih izkušenj, ki bi morale pripeljati posameznika k spoznanju, da se vedno znova sprožijo mehanizmi, zaradi katerih je pitje lažje nadaljevati kot pa prekiniti, si človek reče: "Saj sem lahko trezen, če hočem." In ko pride do tega, to pomeni nič manj in nič več kot to, da ima alkohol v njegovem življenju že pomembno mesto.

Ponos alkoholika

Prav stavek "Saj sem lahko trezen, če hočem" pomeni naslednjo "samoprevaro", ki vodi naprej k alkoholni odvisnosti (kot igri ali karieri). Navedeni stavek ima veliko pomenov. Zlasti izraža stališče, ki ga g. Bateson imenuje "ponos alkoholika". To je pravzaprav izziv samemu sebi, češ, kaj pa pomeni, če sem ostal trezen - cena za to je previsoka, življenje sem moral spremeniti, moral sem se izogibati gostilni in pivskim prijateljem.

Z vidika terapevtov je povsem jasno, da je vključitev v terapijo težka odločitev. Za alkoholika, ki se resno odloča, je to morda najtežja odločitev v življenju, saj implicira priznanje nemoči ravno na tistem področju, kjer še vedno ohranja kanček ponosa, in mu grozi, da se mu bo s priznanjem nemoči zrušila vsa zgradba njegove identitete, ki je trda, a ne trdna - nastane strah, da se bo ta psevdoidentiteta sesula. Človek se za kaj takega odloči le v skrajni stiski, ko mu ne kaže nič drugega. Logično bi bilo torej reči: spravite ga v stisko, pa boste skrajšali svoje trpljenje in njegovo kariero alkoholizma ter ga "spravili" na zdravljenje. Tak nasvet bi lahko primerjali z vedenjem čevljarja, ki bi ljudem govoril, drsajte s čevlji po asfaltu in hodite po lužah, pa boste kmalu prišli do novih čevljev ali pa vsaj do tega, da vam bomo stare dobro zakrpali.

Z vidika socialnih delavcev in drugih občanov, ki se srečujejo z odvisnostjo od alkohola in problemi, ki jih ta prinaša, so stvari povsem drugačne. Že preprost račun nam pove, da vseh "alkoholikov gama", ki jih premore Slovenija, ni mogoče spraviti na zdravljenje, ker ni toliko strokovnjakov za zdravljenje, niti ni toliko tovrstnih ustanov. Če bi v nekaj letih - recimo petih - izpeljali vse možne ukrepe in "spravili" vse "alkoholike" na zdravljenje, bi prišlo do tolikšnih ekonomskih in organizacijskih težav, da si tega ne moremo predstavljati.

Torej se moramo učiti obvladovati številne probleme, ki izhajajo iz slabih navad v zvezi s pitjem alkoholnih pijač ali z alkoholizmom, in učinkovito omejevati zdravstvene, gospodarske, prometne, socialno-pedagoške, politične in obrambne probleme, ki lahko izvirajo iz tega, da poraba po alkoholnih pijačah raste in po vsej verjetnosti tudi število ljudi, ki so odvisni od alkohola. Težko je reči, kdaj se pri posamezniku prične razvijati odvisnost od alkohola, a ko proces poteka v tej smeri, je kaj lahko škodovati in ni enostavno pomagati, da ne bi prišlo do eskalacije. Za socialnega delavca je zato zelo pomembno, da razume notranja protislovja v doživljanju posameznika, ki gre po poti odvisnosti. Protislovja se razvijajo prav okrog "ponosa", ki ga neizkušen človek praviloma na prepozna kot šibko točko v osebnosti. V zgoščeni obliki bom navedel sestavine tega, kar Bateson imenuje alkoholikov ponos (Bateson 1978: 415). Ob posameznih postavkah bom nakazal, kako lahko odvisni posameznik investira v igro svoj "ponos", in podal razmislek o možnosti za iskanje antiteze.

"Alkoholikov ponos" ne temelji na dejanskih dosežkih; alkoholik ne more biti zares ponosen ob naštevanju "naredil sem to in to", kajti njegovi načrti (magično mišljenje, Wunschdenken) so neprimerno svetlejši in brez sence. Pri tem pa sogovornik prezre kompetitivno ali tekmovalno korenino, iz katere rastejo načrti. Čeprav imajo načrti zunanjo podobo želje, ostajajo tuji človekovim dejanskim željam in potrebam. V sproščenem pogovoru z odvisnim posameznikom o

njegovih ciljih in načrtih prav na koncu priplava na vrh poslednji in resnični argument: "To bom naredil zato, da ne bodo rekli, da tega ne zmorem." Če bi se približal sebi, svojim telesnim občutkom, svojim zmožnostim in potrebam, bi se igra alkoholne odvisnosti razblinila v nič. Igra se vzdržuje z utemeljevanjem ponosa na postavki "zmorem"..., predstava o zaželenih ciljih pa ni zrastle iz dejanskih želja in potreb subjekta, ampak je nastala kot prisilni odgovor na (resnične ali namišljene) izzive "tega ne zmoreš", ki jih je bil ta človek morda deležen v otroštvu. Po vsej verjetnosti so mu te izzive posredovali v družini v obliki double-bind komunikacije, npr.: "Če si bil v šoli tako dober, bi bil gotovo lahko vsaj še malo boljši..."

Po tej logiki ni pomemben dan, ko je človek ostal trezen ali pa je pil le zmereno. Saj je najmanj, kar si alkoholik na začetku alkoholne kariere postavi za cilj: "Jaz sem lahko vedno trezen, kadar hočem in kadar je to res treba, sicer pa najbolje vem, kdaj lahko pijem in koliko."

Če nam kaj takega reče kdo, za kogar še ne sumimo, da je alkoholik, mu bomo odgovorili po zdravi pameti: "V redu, toda vsakomur se kdaj zgodi, da ga okoliščine pripravijo do tega, da popije več, kot bi hotel." Pogovor se lahko nadaljuje v taki smeri, da se pokaže, kako labilno je lahko človekovo ravnotežje v odnosu do tako splošno razširjene in zahrbtne "dobrine", kot je alkohol.

Če domnevamo, da se naš sogovornik nagiba k alkoholizmu, nam bo naša zdrava pamet narekovala drugačen odgovor, ki si ga lahko zamislimo takole: "To je dobro, podpiram tvoje prizadevanje, da bi se uprl želji po pijači; če se boš tega vedno zavedal in če si takrat zmožel, ne dvomim, da boš to zmožel tudi vnaprej."

Če ste sorodnik ali zakonski partner takega človeka in ste morda že nešteto-krat doživeli, kako so se dobri načrti spremenili v katastrofo, vam bo zdrava pamet najprej narekovala odgovor: "Ne me farbat." Sledilo bo naštevanje argumentov za tezo: "Saj vem, da bi ti lahko, ampak tega ti nočem več verjeti..." Ravno z besedami "nočem verjeti" ali "ne verjamem" pride do usodnega premika v ravni razgovora - pogovor se odmakne od boleče stvarnosti k temu, kaj kdo verjame ali ne - kot da je to najpomembnejše - in za nadaljevanje igre je to res najpomembnejše. Za tem se skriva nekaj takega kot: "Prepričaj me zopet, saj ti ne morem več verjeti"; "Toda tega, kar se dogaja, tudi ne verjamem"; "Pripravi mi vsaj trenutek olajšanja, da bom vsaj za trenutek mislil, da verjamem..."

Lahko si mislimo, da tudi človek, ki je odvisen od alkohola, ne verjame v celoti, da bi imel pogovor posrečen izid. Vendar krvavo potrebuje vsak dokaz, da ima prav, da zmore. Zato se lahko zgodi, da v tem trenutku ne manipulira. Lahko si mislimo, kako se bo trenutek vere spremenil v dejanje za dokončni dokaz "alkoholikovega ponosa"; četudi se bo morda enkrat uspešno izognil pijači, bo potem toliko več tvegala, dokler mu ne bo ponovno vse ušlo z vajeti. Lahko si mislimo, da je v takem primeru poraz krvavo resen in razočaranje nad samim seboj tako hudo, da ga odtehta le najhujši maček ali nesreča v prometu ali še kaj hujšega.

Strokovno podkovani bralec je ob branju zadnjega odstavka verjetno že uganil, da namigujem na to, kako lahko z dobrohotnostjo človeku pomagamo, da še naprej vztraja pri svojem načinu ali da problematično vedenje celo stopnjuje. Po E. Berneju lahko razlikujemo tri ravni socialnih iger:

- na prvi ravni doživljamo osebna razočaranja in medsebojna razočaranja v najožjem (intimnem) krogu odnosnih oseb;

- na drugi ravni postane dogajanje očitno širšemu krogu in nastanejo že tudi blažje socialne spremembe kot odmevi na govornice, ki se širijo, ali kot posledica neprijetni "scen", do katerih prihaja ob raznih priložnostih in ki jih partnerja kar ne moreta zdržati, zato se ponavljajo;

- na tretji ravni se igre iztečejo tragično - na kirurgiji ali na pokopališču.

Če smo si zastavili vprašanje, kako živeti s človekom, ki je odvisen, in kako preživeti, potem bi v strokovni terminologiji (zgoraj navedene teorije) svoj cilj formulirali tako: Kako reagirati na izzive, ki lahko pripeljejo do stopnjevanja težavnosti problema ali do stopnjevanja ravni igre?

a) Resnična osebna prizadetost sogovornika je v navedenem primeru lahko nevarna za oba. Tudi geslo, ki se ga je v preteklosti pogosto ponavljalo v predavanjih in knjigah o socialnem delu: "Pridobiti si moramo zaupanje stranke", je nevarno. Če si pridobimo zaupanje in tudi sami zaupamo, smo se ujeli v past lastne človeške naivnosti (ne morem si zamisliti, da se to ne bi od časa do časa zgodilo vsakomur, ki dela na tem področju). Če smo si pridobili zaupanje, pa sami ne zaupamo - v tem primeru bolj ali manj zavestno vstopamo v nevarno tekmo, ki se bo prej ali slej končala z razočaranjem.

Pogosto sem srečal ljudi z nekoliko neosebnim nasmeškom poklicne prijaznosti in prizadevnosti, ki jim je s pomočjo ostre pameti (tudi na osnovi znanja in izkušenj) uspelo obdržati zelo realen stik z odvisnimi posamezniki in njihovimi svojci in so peljali pogovor varno in gotovo. Zakaj sem zapisal "tudi" znanje in izkušnje? Zato, ker v trenutku dela z ljudmi to ni nič posebno koristnega - pomembneje je, da znamo odpreti oči in ušesa ter da uporabimo vso ostrino misli zato, da si dovolimo videti in slišati ter da odgovarjamo tako, da niti samemu svetovalcu niti stranki ne uspe neopazno redefinirati ravni pogovora.

b) Ker posameznik zaide v zlorabo alkohola ali če mu to očitajo, potem ga njegov ponos sili k izjavi: "Jaz lahko ostanem trezen." Bateson meni, da se dilema "trezen ali pod vplivom alkohola" za nekatere ljudi lahko razreši na dva načina:

- kot izziv za pretirano pitje in za stopnjevanje drugih problemov;
- kot priznanje nemoči posameznika (samega jaza), da je pred alkoholom nemočen, in prošnja za resnično pomoč.

Če vemo, da se zadnje praviloma zgodi šele takrat, ko posameznik, ki je odvisen od alkohola, nima druge izbire, potem tudi vemo, da ni težko presoditi, kakšna naj bo strategija svetovalnega pogovora. Kadar ne pričakujemo, da se bo človek odločil za zdravljenje, se je vedno potrebno izogniti dilemi, ali lahko ostane trezen, oziroma, ali lahko "nadzoruje pitje". Npr.: "Ne nameravam razpravljati o tem, ali ste lahko trezni ali ne, na koncu koncev, kaj pa je to takega, skoraj vsak človek je lahko trezen. Govoriva o tem, da pitje alkohola ni dovoljeno npr. v službi. Če se tega držite, je - kar se tiče tega pogovora - vse v redu."

Izzivalna komponenta "alkoholikovega ponosa" (ki se po potrebi lahko kaže kot pametna spravljalnost ali želja po spremembi itn.) je iskanje tveganja. Notranji monolog alkoholika si lahko zamislimo takole: "Jaz zmorem ostati trezen, čeprav dosednji dogodki pričajo o nasprotnem; zato je bolje, da na vse to ne mislim. Spodrseljaj me lahko uniči... To je srhljivo, napeto... Bo, kakor bo; če hočem, lahko ostanem trezen" itn.

Če alkoholiku uspe ostati trezen, pogosto sliši pripombe pivskih tovarišev: "A

te je zvilo”, “Si se ustrašil”, “Si pa res ena...” Najhujše je, da podobne pripombe pridejo iz gluhih globin lastne osebnosti, “od znotraj”, npr.: “Kaj pa je to takega, če sem trezen, vsak je lahko trezen, če se izogiba gostiln in pijače; to je dolgčas, sicer pa sem pokazal, da sem dovolj trden, da lahko ostanem trezen, če le hočem...”

Na tej točki se zopet začenja magično mišljenje. Z vidika magičnega mišljenja ni pomembno, da se mora človek organizirati, če hoče kaj doseči, da si mora postaviti načrt in se ga držati. Pomembnejše je, da “le hočem”, ali pa, da celo “zares hočem”, ali pa, da “verjamem, da mi bo uspelo”.

Potem pa pride “smola” - “Zagotovo bi mi uspelo, če ne bi imel smole”. Ta stavek pomeni samemu alkoholiku v njegovi samorefleksiji: “Problem ni to, da sem preveč tvegala, več, kot pa bi bilo pametno. Ni res, da je sistem močnejši od mene (celota medčloveških odnosov - se pravi družinske navade, delo in pivski tovariši), saj je jasno, da sem imel le smolo. - Ker sem imel le smolo, to tudi pomeni, da nisem bil poražen; tudi moj življenjski koncept ni bil poražen. To pomeni, da lahko vse zgubim, da lahko obdržim svoj ponos. - Nima smisla, da bi resno in odgovorno razmišljal o tem, kako bom preživel jutri.” Pravzaprav je v logiki magičnega mišljenja edino smiselno početje gojiti upanje, “da ne bom imel smole”.

Alkoholiku se vsak dan znova potrjuje, da tak način mišljenja ni napačen. Z izgovarjanjem na “smolo” se posameznik lahko otrese vsakega občutka krivde. Rezultat lahko vidimo v izjavi: “Vsak človek na mojem mestu bi bil strt in depresiven.”

Razvoj alkoholizma si lahko razlagamo le kot sistemski proces. Popivanje se lahko razvije kot navada, ko poskuša posameznik nekako poračunati z mučno vsakdanjostjo ene ali druge odnosne skupine, ki jo doživlja, kot da:

- je to scena, na kateri se (kot zakleto) ponavljajo vedno enaki prizori, ki jih ni mogoče niti razumeti niti sprejeti;
- v takem življenju ni mogoče izoblikovati realnih in privlačnih skupnih ciljev;
- je mogoče ustvariti iluzijo, da vse protislovno izhaja iz enega dela sistema, če on sam uprizori dramatično grdobijo, s katero druge prizadene, spravi v strah, jih prebudi iz vdanosti v usodo, in pri kateri tudi sam plača ceno z doživetjem mačka.

Vedno znova se izkaže, da ni mogoč niti poračun za vsa protislovja, ki so se že zgodila v odnosni skupini, in ni mogoče začeti znova. Mogoče pa je vedno znova uiti v alternativno realnost pivske družčine in v alternativno doživljanje sveta skozi očala pijanosti.

Ko strokovnjak kot zunanji opazovalec spoznava vse mogoče nezgode, ki se dogajajo v odnosni skupini, ko začuti trenutke trpljenja enega ali drugega ali tudi vseh članov, ko vidi, kako taka skupina ni sposobna koristno uporabiti pomoči, pogosto ne more verjeti, da je vse to res. Ne more verjeti, da je trpljenje pristno, in seveda ne more verjeti niti tega, da se bo proces po vsej verjetnosti končal s smrtjo. Morda strokovnjak ob vsem tem lažje verjame v možnost pozitivne razrešitve. Ta možnost dejansko vedno obstaja, vendar je pot do razrešitve večkrat še težja kot vse trpljenje, ki je povezano z alkoholno odvisnostjo, zato je odločitev za bistveno spremembo sožitnega stila izredno težka. Tudi v primerih, ko se ljudje dobro odločijo in se jim pričnejo odpirati prave poti skozi spremembe, pozneje priznajo, da

si "takrat" sploh niso mogli predstavljati, kaj ta odločitev zares pomeni. Nekateri so mi že rekli, da je to tako, kot da bi človek začel življenje na novo, in to novo pomeni ponovno iskanje lastnega mesta pod soncem, ponovno opredeljevanje glavnih odnosov in kategorij življenja, ponovno učenje nekaterih primarnih življenjskih-psihičnih funkcij, vse to pa pomeni znova in znova prestopiti meje bojazni, znova in znova spregledati, za kakšne stvari sem se doslej zavzemal, ter znova in znova začeti drugače. Zato ljudje, ki so šli skozi te procese, pravijo, da je odločitev lahko le intuitivna. Ne enkrat sem slišal ljudi, kako so v zvezi z alkoholno odvisnostjo in v zvezi s psihološkim spreminjanjem govorili povsem protislovne stvari: "Ko pomislim, kaj vse sem spregledal na poti zdravljenja, imam občutek, da sem lahko usodi hvaležen celo za alkoholizem, ker sicer ne bi mogel doživeti vsega tega. Če bi takrat, ko sem se odločil, vedel, kaj to v resnici pomeni, se po vsej verjetnosti ne bi mogel odločiti."

Odvisnost od alkohola kot sožitni slog

Opredeljevanje odvisnosti od alkohola kot posebnega sožitnega sloga pomeni za socialno delo še zlasti važen premik. Iz misli, ki sem jih nanizal v uvodu, izhaja, da moramo ob srečanju s problemi, ki so povezani z zlorabo alkoholnih pijač, skrbno paziti, kaj se dogaja v odnosnih skupinah kot celotah.

Mara Selvini Palazzoli piše, da v zvezi z različnimi motnjami v družinah ugotavljajo, da segajo korenine motenj precej daleč nazaj v prejšnje generacije. Selvinijevi in sodelavcem je že večkrat uspelo, da so sestavili nekakšno sliko družinskega ozračja in načinov pogovarjanja v družinah v treh generacijah. Kaže, da se motnje v komunikacijskem sistemu družine razvijejo v več stopnjah in se prenašajo med generacijami ter postajajo vedno bolj usodne.

Prva generacija: v družini se pogovarjajo tako, kot da so potrebe po nežnosti in človeški bližini znak osebne šibkosti ljudi oziroma članov družine. Otroci so večkrat deležni posmehljivih pripomb na račun teh potreb.

Druga generacija: pride do stroge delitve vlog in področij družinskega življenja in dela. Vsak "tabor" govori omalovažujoče o drugem "taboru"; o delu in o stvareh se je težko pogovarjati z vidika družine kot celote. O odnosih pa se je mogoče pogovarjati le na double-bind način, npr., zakonca s posmehom in omalovažujoče govorita vsak o svojih erotičnih željah.

Tretja generacija razvije simptom, ki je osnovno sredstvo za urejanje nezadovoljivih odnosov v družini. Veliko družin niha med fazo "suhega alkoholičnega ozračja" in fazo "mokrega alkoholičnega ozračja". V vsakem primeru pa alkoholna pijača in besede, ki označujejo razna doživetja v zvezi z alkoholom, dobijo pomembno funkcijo v vseh razgovorih v družini.

Niti v pogovorih s posamezniki niti v družinah, kjer se razvija odvisnost od alkohola, ne dobimo vtisa, da se ljudje težko pogovarjajo. Včasih dobimo celo nasproten vtis, da veliko govorijo o tistih sestavinah medsebojnih odnosov, o katerih se drugod ne govori. Če pa je opazovalec pozoren, bo videl, da se npr. o erotičnih potrebah govori le tako, da se drugemu kaj očita, ali pa govorijo o preteklosti, "ko še ni bilo problemov"; neznansko težko je reči nekaj besed o lastnih željah in upih; kar nemogoče pa je resno, brez manipulacije spregovoriti o lastni občutljivosti in

ranljivosti. Tako da smo pri svetovalnem delu večkrat presenečeni, ko je kdo, ki se zna širokoustiti na račun erotike, dejansko lahko "nepismen" glede tega, kako pokazati toplino na način, ki ne bi bil niti naivno otročji niti obarvan z ironijo ali celo s cinizmom.

Nezmožnost komuniciranja o človeških potrebah družinskih članov in nezmožnost komunikacije o komunikaciji ustvarjata v družini neko žalostno stanje notranje praznine, na katero se zlasti boleče projicirajo problemi družbe, dobe, okolja in kulture. Po H. Stierlinu sem povzel nekaj tipičnih podob družinskega ozračja, v katerem se ljudje doživljajo kot žrtve in ne morejo videti, da dejansko paralizirajo eden drugega. V takem ozračju sta najprej stopnjevanje odvisnosti in prehod v mokro fazo alkoholizma edini možni izhod.

Ozračje se kaže v ponavljajočih se opredelitvah usodnega problema, ki družini in njenim članom otežuje življenje in vpliva na to, da življenja ni mogoče osmisлити ali spremeniti, in še zlasti na to, da se ni vredno pogovarjati o različnih možnostih:

- Še vedno smo dediči problemov, ki izvirajo iz bližnje ali daljne preteklosti, o katerih ne vemo, kako so nastali, a smo bili deležni zagrenjenosti, ki so jo gojili starši in okolje, in prav to neznanost še vedno onemogoča, da bi si ustvarili realna pričakovanja in življenjske načrte.

- Živimo v času in prostoru, kjer smo vložili veliko truda v samoobvladovanja, da bi uresničili življenjsko pot, ki nam je morda pomenila socialni vzpon, pa se je vse skupaj izkazalo za privid. Življenje ni postalo nič lažje, ni postalo ne polnejše niti bolj smiselno.

- Živimo v družinah, kjer se sprva čutimo močne in izključne gospodarje svoje usode, pa se izkaže, da družina le ponavlja povsem podoben scenarij, kot so ga uresničevale že predhodne generacije.

- Živimo razpeti med delovne naloge in družinsko "srečo", vse bi bilo tako lepo, če ne bi eden od družinskih članov delal sramote celi družini.

V odnosnih skupinah se o teh rečeh govori na poseben, ritualiziran način. Posamezniki niti ne opazijo, da se vsak pomembnejši pogovor prične ali konča s stavki, ki imajo skrit pomen in včasih zvenijo kot "zaklinjanje", brez vidne zveze s predmetom pogovora. Npr.: "Oče je trpel, jaz sem trpela, tudi tebi se slabo piše"; "Samo da se našemu najmlajšemu ne bi zgodilo kaj podobnega, kot se je zgodilo stricu, ki se je zapil"; "Lahko smo še zadovoljni, da živimo sorazmerno dobro; že naša mama je vedno rekla, da je človek v pričakovanju ljubezni zmerom razočaran"; "Važno je, da človek zna delati, kaj pa ima od tega, če se šola; v naši vasi se je neki študent zapil in je žalostno propadel"; "Pri nas doma smo vedno govorili le o stvareh; kaj pa boš govoril o željah, če bi imeli denar, bi bilo vse enostavno, ker denarja ni, želje le otežijo življenje"; "Ah, saj je tako vedno kaj narobe, mama so rekli, da moramo vedno misliti, kaj pa, če bi bila vojna" itn.

Če spremljam pogovor družine kot strokovnjak, marsikdaj lahko ugotovim, da taki izreki pomenijo konec razgovora ali pa označujejo spremembo ravni; ali pa uvajajo pravilo izogibanja določenim življenjsko pomembnim temam. Pogosto imam vtis, da taki izreki kar paralizirajo vsako konstruktivno iskanje in razmišljanje o možnih spremembah življenja. Večkrat sem prišel do ugotovitve, da besedni obrazci, ki sem jih navedel kot primer, niso sestavina mišljenja, vendar

pogosto delujejo že prej, kot znak "samoumevnosti, da o čem ni vredno razmišljati" ali da je pogovor o kakem predmetu lahko le resigniran ali celo ciničen. Zgodi se tudi, da posamezniki dovolj dobro in uspešno delujejo na "nevarnem področju", ko pa se pojavi razmeroma nepomembna motnja v družini, pride do izbruha: "Saj smo vedeli, da se to ne more srečno končati, ker..."

Dodajam pregledno tabelo s prikazom nekaterih pomembnih raziskav o delovanju družinskih sistemov v zvezi z nastajanjem in medgeneracijskim prenašanjem odvisnosti od alkohola (gl. naslednjo stran).

Otroci iz družin, v katerih se razvija alkoholna zasvojenost

Naj za začetek navedem skope, a prepričljive sklepe obsežne študije, ki jo je v zadnjem desetletju v ZDA izvedla Janet Geringer Woititz. Njeni respondenti so bili odrasli ljudje, med njimi velik odstotek intelektualcev, ki izhajajo iz družin, v katerih se je razvijala alkohola odvisnost.

- Vedno znova ugibajo, kaj je normalno vedenje; sprašujejo se, kdo je sploh odgovoren odrasel človek; ne morejo zaupati ne ustanovam ne ljudem, pa četudi imajo dolgoletne izkušnje, ki jim prepričljivo dokazujejo, kdo je odgovoren ter pošten pri delu in življenju.

- Imajo težave pri uresničevanju določenih delovnih projektov - od zamisli do konca; pogosto se zgodi, da spustijo stvari iz rok takrat, ko se že začneja sklepna faza, ko delo ni več naporno, ko je treba stvari dodelati, spraviti v primerno obliko in jih ponuditi v oceno ali prodajo. Neredko se zgodi, da drugi izkoristijo to slabost in jih oškodujejo.

- Večkrat lažejo, čeprav bi bilo enako lahko in preprosto povedati resnico. Večkrat iščejo izgovore v zvezi z dejanji in dogodki, ko bi bilo veliko bolj umestno reči, kaj se je v resnici zgodilo, ker bi bili s tem odnosi jasni; bojazen bi se s tem kvečjemu zmanjšala in nikakor ne zvečala.

- Sebe in svoje delo sodijo brez milosti. Četudi se to pogosto skriva in zanika, se vedno znova pokaže, da ne morejo biti z ničimer zares zadovoljni in niso prepričani, da so naredili to, kar so v danih okoliščinah zares zmogli.

- Do sebe so nekorektno trdi, brez možnosti notranje distance. Ne morejo si oddahniti in ne morejo se duhovito (nestrupeno) pošaliti na svoj račun. Zdi se, kot da se bo nekaj zrušilo, če bodo za trenutek sami s seboj popustljivi in se za trenutek odrekli svojim skrbem.

- Imajo težave v intimnih odnosih človeške bližine. V trenutku, ko bi lahko prišlo do občutka bližine, začutijo, da ne vedo, kaj storiti, če do tega res pride; včasih začutijo ob tem nestrpnost in odidejo; včasih postanejo nerodni, nedomiselni, nekako pusti; ob zblizanju z ljudmi drugega spola doživijo občutek, da imajo pred seboj le enosmerno pot, v seksualni odnos.

- Če začutijo, da so zgubili nadzor nad spremembami v delovnem okolju, družinskem življenju ali soseski, reagirajo pretirano. V tem primeru se čutijo upravičene nastopiti z najhujšimi grožnjami, se umakniti iz situacije ali se zavarovati s podtalnimi intrigami.

- Na vsakem koraku se morajo dokazovati; če jim to spodleti, so nenadoma na robu obupa.

SOCIALNO DELO Z LJUDMI, KI IMAJO PROBLEME V ZVEZI Z ALKOHOLOM

Študija	Vzorec	Raziskovalno vprašanje	Metoda	Odkritja
Stein-glass 1979	17 družin z najmanj enim otrokom (starost 12 let in več). V raziskavi je vedno sodeloval po en otrok.	Kakšni so družinski vzorci reševanja problemov? a) Učinkovitost reševanja problemov vse družine b) Stopnja podobnosti individualnih rešitev problemov s tistimi, ki jih najde cela družina	Laboratorij za družinske interakcije: 1) za določanje alkoholizma: • strukturirani intervju z zakoncema, • skala za samocenjevanje (SAAST); 2) reševanje intelektualnih nalog (RPRCS).	Alkoholične družine kažejo kontinuum interakcijskih stikov. So heterogena skupina. Razlikovanje na suhe in mokre alkoholične družine se je pokazalo kot učinkovit pripomoček za razlikovanje v odnosu na interakcijske stile družin. Člani družine v mokrem obdobju kažejo močnejše težnje k obnašanju, v katerem so videti neodvisni eden od drugega, v katerem ohranjajo učinkovitost skupinskega reševanja problemov ali pa učinkovitost reševanja problemov celo zvišujejo. Alkoholične družine delujejo alternativno enkrat v stilu suhe faze, drugič v stilu mokre. Od alternativnega prehajanja iz ene faze v drugo je odvisna stabilnost družine.
Walin, Bennett, Noonan 1979 in Walin, Bennett, Noonan, Teitelbaum 1980	25 družin z 1-6 otrok v starosti 14-34 let. V raziskavi je sodelovalo povprečno po 2,5 otroka na družino.	Kaj vpliva na to, da se alkoholizem v nekaterih družinah "psihološko deduje", v drugih pa ne? Kakšne so spremembe, ki jih naredijo alkoholične družine glede družinskih ritualov?	Dva delno strukturirana intervjuja z vsakim od staršev vseh 25 družin s 63 odraslimi otroci, ki so lahko sodelovali: 1. intervju: osebna zgodovina; 2. intervju: vprašanja v zvezi z družinskimi rituali.	Obstaja soodvisnost med spremembami v ritualnem življenju izvirne družine in prenašanjem alkoholizma na naslednje generacije. 25 družin so lahko razvrstili v 3 skupine: a) družine, v katerih so bili družinski rituali zaradi alkoholizma moteni (subsumptivne družine); b) družine, v katerih so bili moteni nekateri rituali (intermediarne subsumptivne družine); c) družine, v katerih so ostali družinski rituali ohranjeni kljub alkoholizmu (distinetivne družine). V družinah iz skupine (a) se alkoholizem v največji meri prenaša na mlajše generacije.
Stein-glass 1981	31 alkoholičnih družin z odraščajočimi otroki. Opazovanje je bilo usmerjeno na zakonske pare.	Kakšna je soodvisnost med specifičnimi interakcijami, vedenjskimi vzorci družin in njihovo trenutno fazo alkoholizma (moker, suh)? Kakšen interakcijski stil je opaziti v njihovem vsakdanjem družinskem življenju?	Obiski na domu v času šestih mesecev: 1. neposredno opazovanje, osredotočeno na 9 aspektov; 2. strukturiran intervju. Pripomoček: lista za opazovanje (HOAM).	Odkritja izhajajo iz šestmesečnega raziskovalnega spremljanja. 1. V družinah je bil širok razpon različnih interakcijskih stikov. 2. Mogoče je bilo razlikovati med vsakokratno povezavo specifičnih vedenjskih vzorcev z fazami alkoholizma (stabilna mokra, stabilna suha, prehodna faza). 3. Faze alkoholizma so vplivale na določene vidike vedenja, niso vplivale na vsa področja. Kot zlasti relevantna smo lahko identificirali dva alkoholično-senzitivna dejavnika: regulacijo medsebojne distance in vsebinsko variabilnost. V teh vidikih vedenja smo pri družinah v stabilno mokri in prehodni fazi opazili večjo rigidnost, v družinah v stabilno suhi fazi pa večjo fleksibilnost.

- Živijo z občutkom, da so drugačni od drugih, hkrati se tolažijo s tem, da tudi drugi niso taki, kot je videti.

- So pretirano vestni in odgovorni ali pa povsem zanemarijo svojo odgovornost.

- So skrajno lojalni do ljudi, pred katerimi imajo občutek avtoritete in odvisnosti, čeprav je očitno, da to ni na mestu.

- Težijo k temu, da bi bili aktivni, ne da bi se dovolj spraševali o tem, kam aktivnost vodi. Pogosto ravnajo po načelu - nekaj je treba narediti, ni važno kaj, samo da se stvari premaknejo z mesta.

Očitno je, da taki ljudje potrebujejo pomoč, ki pa jo zelo težko dobijo. V družini in poklicnem življenju še zdaleč ne uresničijo svojih resničnih potencialov. Zato mislim, da bi morali razvijati različne oblike dela za otroke in za odrasle, ki izhajajo iz družin, v katerih se razvija odvisnost od alkohola. Le tako si lahko obetamo, da bodo ljudje našli trdna tla pod nogami.

Kurt Lewin je napisal, da družina pomeni otrokom zanesljivost in stalnost. Pravi, da ni treba, da bi se otrok zavedal zanesljivosti tal - ker se giblje tako, kot da je trdnost tal nekaj samoumevnega. Sam menim, da otroci iz družin, v katerih se razvija alkohola odvisnost, nimajo tega samoumevnega občutka; po trdnih tleh se gibljejo tako kot mornarji na kopnem. Kot da nevede na vsakem koraku računajo s tem, da se tla po njimi zibljejo.

Biti na koncu

V otroških letih sem večkrat slišal ljudsko modrost: "Pijanec se spreobrne, ko se v jamo zvrne." To zveni nadvse surovo in kaže, da so ljudje verjetno že davno dojeli vso tragičnost in notranjo protislovnost alkoholizma. Če o napisanem izreku nekoliko globlje premislimo, se nam bo odkrilo, da to reklo ni le skrajni izraz pesimizma, ampak da je tudi izraz krute nemoči tistih, ki se znajdejo v bližini takega človeka, in nemoči samega posameznika, ki je postal odvisen od alkohola. Pa se vendar vprašajmo, zakaj ima izrek skrivnostno obliko: najprej napove, da se pijanec-alkoholik lahko spremeni, potem pa napove tudi čas oziroma situacijo, ko se to lahko zgodi. Pri tem se lahko vprašamo, ali jama pomeni grob in ali ta metafora res pomeni le smrt? Ali je prisposoda uporabljena res le zaradi baladne učinkovitosti in v resnici vsebuje le nespodbitno mnenje: "Človek, ki je odvisen od alkohola, se do smrti ne bo rešil svoje odvisnosti." Sprašujem se, ali ta prisposoda morda vendarle ne dopušča drugačnega izida iz alkoholne odvisnosti. Da nekdo pije tako dolgo, dokler se ne zvrne v jamo, morda še ne pomeni, da bi ga položili v grob. Torej ni rečeno, da je alkoholik neizogibno zapisan smrti. Kljub temu, da se zvrne v jamo, morda obstaja neko neznatno upanje, da ostane živ in se tudi spreobrne. Slednje lahko razumemo ne le kot prenehanje odvisnosti, ampak tudi kot globoko spremembo miselnosti in čustvovanja ter seveda tudi vedenja.

"Jama" v ljudski modrosti morda ne pomeni groba in smrti, ampak nekaj, kar je temu stanju na las podobno in je dejansko blizu fizičnega propada in torej pomeni najglobljo stopnjo človeškega (moralnega in socialnega) dna. Taka razlaga se mi zdi verjetna tudi zato, ker je skladna s spoznanji Anonimnih alkoholikov. Začetniki tega gibanja, ki se je v zgodovini izkazalo za prvo uspešno obliko pomoči ljudjem,

odvisnih od alkohola, so izhajali iz izkušnje, da je zdravljenje mogoče in verjetno šele takrat, ko človek pride do konca, ko udari ob dno, ko trešči z glavo ob tla. Lahko bi naštel še več podobnih prispevkov, ki niso znanstveno-strokovne definicije, a zato niso nič manj pomembne za življenje in strokovno delo. Ker "konca" ni mogoče strokovno in znanstveno definirati, lahko aktivisti Anonimnih alkoholikov ob neuspehih vedno znova rečejo: "Očitno še ni bil dovolj daleč, še ni dovolj propadel, še ni prišel do konca."

Bateson piše, da Anonimni alkoholiki menijo, da je konec za različne ljudi različen in da nekatere doleti smrt, še preden dosežejo "konec". Bateson misli, da je "konec" dejansko čarobna formula panike in da je priložnost za spremembo ta trenutek. Avtor meni, da je v tem trenutku mogoče globoka preusmeritev in sprememba življenjskih konceptov, vendar taka sprememba na nastopi vedno in avtomatično, zato je ne moremo razumeti zgolj kot posledico stanja skrajne eksistencialne stiske, ampak le kot rešilni vzgib in kot možnost odločitve subjekta, ki v trenutku skrajne stiske odkrije, da je v njegovih rokah možnost, da ohrani svojo človeško bit, in to človeka pripelje k odkritju, da je možna sprememba. Lahko rečemo, da v tem trenutku izjemoma najde tudi prave soljudi, ki so mu pripravljene stati ob strani in mu brez okolišenja potrdijo, da je to edina resnična možnost izhoda, ali kot piše J. Ramovš, edina ozka pot iz močvirja. V trenutku odločitve je ta pot praviloma videti najtežja, in tudi v resnici je tako težka, da si lahko to komaj predstavljamo. Kadar se v takem trenutku najdejo ljudje, ki bodisi zaradi družinske solidarnosti ali iz sramu ali pa iz humanih in strokovnih motivov človeku, ki je na koncu, ponudijo roko pomoči, mu s tem neredko vzamejo življenjsko priložnost. Pomagajo mu, da še ohrani svoje človeško dostojanstvo, da še obdrži vsaj minimalne pogoje za preživetje in se zopet reši panike, ki ga je nevdržno morila. Bateson je zapisal: "Če alkoholiku, ki je na koncu, njegovi prijatelji in terapevti s pogovorom pomagajo zmanjšati paniko, se bo po vsej verjetnosti zgodilo, da si bo toliko opomogel in opogumil, da bo sposoben ponovno vzpostaviti labilno ravnotežje in da bo postal odvisen od teh ljudi, dokler se ne bo pokazalo, da to tudi tokrat ne deluje dobro in bo zopet 'na koncu', vsekakor še globlje, kot je bil prej" (Bateson 1986: 427).

Za socialne delavce in vse, ki delajo v zdravstvu, je pomembno, da so pripravljene na dogodke in doživetja soljudi, odvisnih od alkohola, ki pomenijo zrušitev, padec, udarec ob dno - skratka to, kar Anonimni alkoholiki imenujejo "konec". V zvezi s temi dogodki pogosto slišimo razna razmišljanja, npr.: "Človek končno spozna, da nima več nobene druge možnosti, kot da prisluhne pametnim in poštenim ljudem, zlasti pa strokovnjakom, in uboga njihove nasvete..." Taka razumska razlaga nam ne pove, od kod človek v skrajni paniki dobi ogromno moč, ki je potrebna, da si upa opustiti utečeni način življenja, da tvega izgubo prijateljev-"pivskih bratov", da opusti samo pitje alkoholnih pijač, kar mu je doslej pomagalo v lepih in težkih trenutkih življenja, in se napoti nekam, kjer se že prvi trenutek sreča s problemi, ki se jim je celo življenje izogibal in ob katerih mu gre dobredno na bruhanje. To so problemi, kako se trezen približati drugemu človeku, kako trezen razumeti druge, najti pravo distanco itn.

Če se spomnimo, da je gibanju Anonimnih alkoholikov v začetku botroval Carl Gustav Jung, nehote pomislimo, da se za miselnim konstruktom "priti na

konec" skriva še kaj več, nekaj, kar ima po vsej verjetnosti opraviti z nezavedno sfero psihičnega življenja. Priti do konca bi v Jungovem jeziku lahko izrazili na ta način, da "jaz" (princip racionalnosti) spusti iz rok vajeti posameznikove usode. V tem trenutku se aktivirajo druge sile, ki jih je "jaz" doslej omalovaževal, morda celo zasmehoval, in ki so bile po vsej verjetnosti zelo zanemarjene. Posameznik se s temi neznanimi potenciali večkrat sreča na šokanten način, ko ga preplavi žalost, ko se ne more več ubraniti raznih predstav in občutkov, ki se jih je vedno izogibal kot sramotnih ali kot "nemoške nemoči". Največja nevarnost v tem trenutku je, če "sam" v tem usodnem trenutku ne začuti, da so to pravzaprav njegovi zavezniki. Kontraproduktivno je tudi, če strokovni pomočniki ne stojijo posamezniku ob strani, ampak z besedami in s pomočjo preveč aktivno posežejo v dogajanje. S tem lahko onemogočimo "neznanim silam" v človeku, da bi se izrazile, da bi prišlo do reorganizacije načina "notranjega vladanja", kar pomeni, da človek ne odkrije svojih pravih potreb in vrednot, ki so mu bile doslej tuje in morda celo neznanne. Spominjam se moža srednjih let, ki je v solzah ihtel: "Nič mi ni ostalo, razen golega življenja... Kako da sem se šele sedaj zavedel, da je vredno živeti zaradi življenja, živeti zaradi sebe in zaradi ljudi, pri nas so bile vedno pomembne le stvari. Vsak otrok, ki se igra, je bolj pameten in živi bolj kot jaz. Bil sem tako pameten, da mi je škodovalo, da sem skušal preigrati samega sebe..."

Čeprav je videti, kot da človek v takem stanju rije po sebi, po svojem preteklem življenju, in da se je odmaknil od tega, kar se dogaja okrog njega, je nadvse pomembno, da ga ob vsem razumevanju njegove stiske ogovorimo tako, da zagleda vsakdanjo resničnost in da se ne more izogniti odločitvi o svojem življenju. Cinizem in sadizem okolja mu lahko "pomaga", da se skuša "postaviti na noge", poskuša pokazati, da je še močan, in zastaviti zadnje sile. Nekaj podobnega bi lahko rekli za usmiljenje. Pomembno je vedeti, da je v tem trenutku za človeka zelo bistveno to, kar se dogaja v notranjem dialogu - četudi pri tem prihaja na rob blodenj; a nič manj pomembno ni to, da v dragocenem trenutku notranjega premika človek na nov način vidi in začuti svet okrog sebe, ljudi in drobne vsakdanjosti.

Tisti, na kogar se človek v takem trenutku obrne, nehote postane priča usodnega preobrata, ki črpa svojo moč iz globine nezavednih delov osebnosti. Lahko mu da čutiti, da ni sam, da njegovo stisko spoštuje, zato ga ne poskuša niti tolažiti niti prepričevati, zato tudi ne postavlja radovednih vprašanj. Za Anonimne alkoholike to, da je nekdo "na koncu", pomeni spiritualno izkušnjo, ki jo lahko v celoti razume le tisti, ki je že sam "preživel svoj konec". Drugi pa se lahko učimo, kako v takem trenutku ravnati s človekom.

Zlasti težko je razumeti, da lahko v tem boju "na koncu" človek zmaga le tako, da je poražen in prizna, da je življenje, ki ga je doslej skušal nadvladati, vendarle močnejše od njega. Ta globoko protislovna resnica se pokaže v doživetju ponižnosti, ki se lahko oblikuje v religiozne predstave ali v črno ekstazo umetniške imaginacije, lahko pa se v zavesti pokaže tudi kot preprost, nedramatičen stavek: "Tako res ne gre več naprej". Pomagamo lahko le tako, da proces spremljamo človeško prizadeto in da v tem trenutku ne naredimo ničesar, kar bi lahko odvzelo posamezniku občutek, da se je zares lotil razvozlavati svoj najhujši vozel, da to dobrohotno spremljamo in ga podpiramo.

Prošnja ali klic na pomoč

Med protislovji v razvoju alkoholne odvisnosti je tudi to, da se tako posameznik, ki je odvisen, kot njegovi najbližji najbolj bojijo priznanja, da bi v zvezi s pitjem potrebovali pomoč. Pogosto ljudje dolgo vzdržujejo lažen občutek, da potrebujejo pomoč kvečjemu za ureditev drugih težav, da pa v zvezi z "nesposobnostjo nadzora" pri pitju alkoholnih pijač ne potrebujejo nobene pomoči; prav tako so prepričani, da ne potrebujejo pomoči ali da jim nihče ne more pomagati v zvezi s tistimi procesi v medsebojnih odnosih, kjer je dejanski primanjkljaj, zaradi katerega se zatekajo k pijači. Se pravi, da ljudje ne uvidevajo potrebe po pomoči ravno v zvezi z reševanjem tistih odnosnih vozlov, ki vplivajo na to, da se delne rešitve kaj lahko sprevržejo v "več istega", se pravi, v podpiranje neugodnega, socialno in psihično nezdravega načina delovanja sistema.

Kdo je pravi prijatelj, kdo je človek, vreden zaupanja v najtežjih trenutkih?

Če bi si predstavljali človeka kot celoto, ki jo ponazorimo z dvema krogoma, bi zunanji krog ponazarjal sekundarne funkcije osebnosti, kot so inteligentno reševanje problemov, opravljanje socialnih vlog, spominske funkcije, učenje učne snovi idr. Notranji krog pa bi ponazarjal osrednje funkcije osebnosti, kot so samozadovoljstvo, doživljanje strahu in agresivnosti, seksualnosti, sposobnost zaupanja ljudem, stalnost, stik z nezavednim, intuicija itn.

Podobno shemo bi lahko naredili tudi za družino kot celoto. Alkoholna odvisnost se razvije tam, kjer so deficitarne osrednje funkcije, vendar ljudje sami sebi praviloma ne priznajo primanjkljajev v osrednjem jazu oziroma v jedrnem predelu družinskih funkcij. Poenostavljeno lahko rečemo, da sekundarne funkcije strežejo zlasti reševanju vsakdanjih problemov in uspešnosti pri izvajanju osnovnih delovnih obveznosti. Osrednje funkcije strežejo temeljnim življenjskim opredelitvam, postavljanju življenjskih ciljev in mobilizaciji energije za vztrajanje, pa tudi intuitivnemu zaznavanju potreb po spremembah. Kadar skuša človek s sekundarnimi funkcijami razreševati temeljna življenjska vprašanja, to pomeni, da taktizira. Podobno lahko rečemo za družino, da s taktiziranjem poskuša nadomestiti notranjo praznino; na ta način ne posameznik ne družina ne moreta priti do zaupanja, do pravih ciljev, in tudi ne moreta začutiti življenjskega smisla. Tak človek na račun

delnih rešitev zmerom znova zanemari tisto, kar je v življenju bistveno.

Socialni delavec srečuje ljudi v kritičnih življenjskih situacijah. V takem primeru ljudje pogosto začutijo vzgibe, ki prihajajo iz globljih plasti, srečajo se z novimi življenjskimi vprašanji in pogosto začutijo tudi nove potrebe. Vse to pa je mogoče zares odkriti največkrat le na posreden način. Človek, ki intuitivno čuti, da njegovo življenje teče brez pravega smisla, nima besed, da bi izrazil svojo potrebo. Zato imajo problemi, s katerimi ljudje prihajajo k socialnim delavcem, pogosto dvojni pomen: po eni strani pomenijo poskus, da se s taktiziranjem reši nekaj, kar se je doslej le slabšalo; po drugi strani pa so lahko taki problemi tudi znak, da skuša človek najti rešitev pač v tisti smeri, ki mu jo narekuje razum, ob tem pa lahko doživi tudi globlje premike. Zato je nadvse pomembno, da socialni delavec to dvojnost spozna in najde pot za vplivanje na globlje procese.

Za svetovalno delo so pomembne naslednje odločitve: kdaj načeti problem odvisnosti od alkohola; kdaj sprožiti vprašanje zdravljenja, da ne bo prepozno ali prezgodaj; kakšne spremembe v družini in pri posamezniku podpirati v posameznih fazah razvoja odvisnosti oziroma zdravljenja.

Kaj naj svetovallec spodbuja in v čem naj ponudi oporo posameznikom in družini oziroma delovni skupini

Svetovallec pogosto dobi o sogovornikih dvojno predstavo. Eno je to, kar slednji kaže, kar nekako ponuja - vtis, ki ga skuša napraviti; drugo je zgodba, polna protislovij, ki je zlasti v hudem neskladju z vtisom; tretje je tisto, kar slutimo za vsem tem - osebne slabosti, nedoraslosti, obdobja obupa, trenutki dolgočasje in praznine itn. Kaj od tega velja v svetovalnem delu podpirati?

- Dobro je, da kdo ustvarja ugoden vtis na druge, ni pa dobro, če pri tem zanemari svoje resnične značilnosti.

- Zgodba je lahko še tako protislovna, to je vedno le zemljevid nekega dogajanja, ki pa ga bomo jutri iz novega zornega kota videli drugače, kot ga vidimo danes. Torej lahko podpiramo to, da svetovallec govori o svojih problemih po svoje, podobno kot mentor podpira svojski način izražanja.

- Prikrite slabosti pogosto skrivajo nerazvite osebne potenciale. Prav iz teh potencialov se bo moralo razviti še marsikaj, da bo lahko človek drugače zastavil življenje. Ob teh nerazvitih potencialih se večkrat spomnim na nekega očeta, ki je prišel s sinom. Oče je takole opisal problem: "Veste, ta fant je bolj podoben cemeravi deklici kot pravim fantom. Ne vem, kaj naj naredim, kar naprej ga spodbujam, pa mu pravim, pogledj Petra, kako je korajžen in sproščen, bodi vendar malo bolj spontan, boš videl, da ti bo vse lažje," itn.

Vprašanje je, kako podpreti tiste oblike vedenja, ki si jih posameznik sam ne more dovoliti, in hkrati si upravičeno postavljamo vprašanje, kakšne spremembe so v določenem odnosnem sistemu sploh mogoče. Na kratko lahko rečemo: ko se proces razvije tako daleč, da so spremembe nujne, praviloma pride do več istega - katastrofa postaja vse bolj neizogibna; če v tem trenutku kdo, ki ni simbiotsko vpleten, prične razumevajoče spremljati dogajanje, lahko družina v "njegovih očeh zagleda lastno realnost na nov način". Če pride do tega, je treba jemati ljudi skrajno resno, in to jim omogoči, da "nemogoče postane mogoče".

Podporna (suportivna) funkcija socialnih delavcev pri delu s posamezniki in družinami, v katerih se razvija alkoholna odvisnost

V zvezi s podporno (suportivno) funkcijo se zastavlja vprašanje, koga naj svetovalec podpira - posameznika, ki je odvisen, zakonskega partnerja, otroke, v igri pa so pogosto še starši odvisnega človeka, sodelavci in predpostavljeni.

Na prvi pogled se zdi samoumevno, da bo svetovalec podpiral tistega človeka, ki je videti najšibkejši člen v družini, se pravi posameznika, ki je odvisen od alkohola in na najboljši poti, da postane identificiran pacient. Na večini medicinskih področij velja pravilo, da so bolniki deležni posebne nege, da jim dajejo zdravila itn. V psihiatriji stvari večkrat potekajo precej drugače, na področju dela z ljudmi, ki so alkoholno odvisni, pa pogosto velja prav narobe, da socialni delavci ponudijo pomoč in oporo ženi in otrokom, medtem ko je za zasvojene posameznike še do prve svetovne vojne veljalo, da potrebujejo le pomoč za rešitev duše.

Čeprav so v novejšem času stvari zastavljene precej drugače in je jasno, da pojmovanje alkoholne odvisnosti kot družinskega sloga potegne za seboj nujnost takega strateškega pristopa, da se ponudi pomoč, torej tudi suport družini kot celoti, so stare predstave še vedno tu; če že svetovalci poskušajo najti način, kako zavarovati družino, kako podpreti razvoj in zorenje družinske skupine, pa zakonci še vedno živijo v prepričanju, da potrebujejo pomoč zlasti sami, medtem ko človek, ki je zasvojen, pač veselo živi, izrablja zaupanje, manipulira in je sploh neobčutljiv. Zato potrebuje bolj pritisk kot spodbude in podporo. Vse to je na nek način res, res pa je tudi, da nihče ne bi mogel tega delati tako dolgo, če partner ne bi na neki način sodeloval v igri.

Eno ključnih vprašanj pomoči družini je, ali je umestno, da socialni delavec kar takoj pri prvih korakih stopi v koalicio z zakonskim partnerjem. To je mogoče narediti tako, da svetovalec podpre nezadovoljstvo partnerja in da mu daje oporo pri izvajanju pritiskov, ki se lahko stopnjujejo do grožnje z razvezo zakonske zveze. V tem primeru govorimo o terapevtski double-bind komunikaciji.

Tak pristop pa skriva mnogo nevarnosti; mnenja sem, da se socialni delavci lahko poslužujejo takih načinov dela, le če sodelujejo v strokovnem timu in če imajo ustrezno dodatno usposobljenost.

Po mojih izkušnjah številne žene, katerih moške se zapijajo, dejansko skrivajo svoje trpljenje in razočaranje pred drugimi in pred seboj. Hkrati pa lahko rečem, da sem v pogovorih s temi ženami skoraj vedno odkril skrite misli, včasih tudi načrte za razvezo. Te "skrite fantazije" so večkrat vrata v sanjski svet, ki ga ne potrebujejo zgolj zaradi tega, ker mož pije, ampak tudi zaradi lastne zavrtosti, sramežljivosti in bojazni. Ko jim sedaj pride naproti socialni delavec s svojimi nasveti, nikakor niso sposobne razlikovati med pritiskom na moža in lastnimi željami. Da je zmeda še večja, se na prizorišču takoj pojavijo še starši, včasih pa še drugi sorodniki. Otrokom se v takih razmerah godi skrajno slabo; marsikaj se lahko pozneje popravi, marsikaj pa se v poznejših fazah reševanja problemov pokaže za veliko oviro.

Zato menim, da naj bi socialni delavec spodbujal in podpiral vse člane družine, vendar naj bi pri tem zelo pazil na celovitost družine. Pri vsakem članu naj spodbuja tiste oblike vedenja in tiste odločitve, ki pomenijo korak k individualnosti,

emancipaciji in avtonomiji. Pri tem je neprecenljive vrednosti skupen pogovor vse družine, včasih pa celo pogovor, v katerem sodelujejo tudi stari starši in v katerem je mogoče s tehniko postavljanja cirkularnih vprašanj sprevideti celotno mrežo odnosov in pomagati k bolj zdravim porazdelitvam odgovornosti, kar lahko potem v kratkem času privede do pomembnih novih odločitev. Vemo, da so potrebne bistvene spremembe v "notranji politiki" medsebojnih odnosov generacijskih skupin. Čeprav ljudje, ki se zapirajo, večkrat kažejo videz poudarjene odmaknjenosti od družine, so pogosto ohranjene simbiotske vezi, ki vplivajo na deformacije življenjskega scenarija; te deformacije lahko v jeziku transakcijske analize opišemo kot prepovedi: "Ne boš me zapustil", "Ne boš odrastel", "V življenju boš neobčutljiv za odnose z drugimi in za vsakdanje radosti".

Svetovalni pogovor v pravem pomenu besede lahko začnemo takrat, ko sta svetovalc in stranka že opredelila stvarne in osebne težave in ko je zarisana črta, ki omogoča razlikovanje med enim in drugim.

Po kratkem vljudnostnem uvodu naj svetovalc jasno pokaže, da želi preiti na bistveni del pogovora. To je mogoče narediti na razne načine:

"Sedaj pa lahko preideva k stvari. S čim vam lahko pomagam pri vaših prizadevanjih?"

"Najbrž ste kaj razmišljali, o čem bi se želeli danes pogovarjati z menoj."

"Zadnjič sva se pogovarjala o vaših problemih, za današnji pogovor sva se odločila, ker sva se strinjala o tem, da se stvari ne bodo rešile same od sebe. Rekla sva, da se bova danes pogovarjala o tem, kaj se lahko spremeni, kaj je koristno spremeniti, kako priti do sprememb in kaj je v vaših močeh."

Minute, ki sledijo, so pomembne za celoten potek pogovora. Dobro je pazljivo spremljati sogovornika, da dobimo vtis, iz kakšnega počutja govori. Sogovornik lahko čuti potrebo po tem, da najprej spusti nekaj poskusnih balonov, da bi ugotovil, kam pravzaprav piha veter. Sam imam največkrat opraviti s problemi alkoholne odvisnosti v zvezi z vzgojnimi in psihičnimi težavami otrok. Pogovor se je že večkrat pričel takole:

"Nerodno mi je, da vas moram nadlegovati z našimi problemi. Veste, saj tudi drugi vedo, da mož pije, a nič ne pomaga..."

"Ne nadlegujete me, saj sva se dogovorila, to je moje delo. Vi ste rekli, da ste se že veliko trudili, pa ni nič pomagalo."

"Ne morete si misliti, kakšen je, ko se napije..."

"Iz tega, kar ste mi povedali, vidim dvoje, da on pije, da je težko in da je sploh veliko problemov. Hkrati se ves čas sprašujem, kaj pa vi, kako vi to doživljate, kako si pomagate, pri čem vam lahko pomagam?"

Potem sogovornica praviloma preide k opisu dogodka in svojega ravnanja. Slednje se pogosto sklene: "Ničesar drugega nisem mogla" ali "Vedno je podobno".

Potem pride na dan vrsta vprašanj: "Kaj vi mislite, da bi bilo mogoče narediti, vi ga ne poznate..."

Socialni delavec naj bi se zares poglobil le v vprašanja, ki jih sam doživi kot dovolj tehtna in sodijo v njegov delokrog. Ostala naj vljudno in kratko zavrne ali odgovori na kratko, na preprost, konvencionalen način, z besedami, ki so sogovorniku dovolj domače.

Neredko svetovalci podcenjujemo sogovornike, zato pristajamo na banalno in nesmiselno govorjenje. Če sogovornik, ki je v stiski in mu gre za življenjsko pomembne probleme, začuti, da se svetovalec nekritično trudi narediti dober vtis, se izkazati ipd., to lahko pomeni začetek igre. Sogovornik potem hitro ugotovi, s čim lahko zaposli svetovalčevo pozornost, hkrati pa pogovora dejansko ne vodi več svetovalec. Po razgovoru sogovornik sam za sebe ali pa v družbi s kom vzdihne: "Kaj pa on ve, taki naj bi šli rajši delat, kakor da brezplodno zapravljajo čas." Zelo mogoče je, da bo na enem od prihodnjih razgovorov kaj podobnega slišal tudi sam svetovalni delavec.

"Saj ne vem, kaj pravite, ali je alkoholik ali pa pije le zaradi težke mladosti, ker drugega, zgleđa, ni imel, in zato, da tiste svoje napetosti s tem izbruha in poplakne..."

"Glede na to, kar ste mi povedali in kar mi je znanega že od prej, skoraj ne dvomim, da mu bodo zapisali približno takole diagnozo: bolezenska alkoholna odvisnost. A tukaj niste v specialistični psihiatrični ambulanti. Vedite, zdravnik specialist zapiše diagnozo, ker ima potem osnovo, da človeka napoti na nadaljnje zdravljenje, da mu piše bolniški stalež in podobno. Tukaj za te stvari nismo pristojni, zato tudi ne pišemo diagnoz. Jaz po navadi zapišem dejstva, npr.: X.Y. je bil obravnavan pred disciplinsko komisijo zaradi prekrškov... Pomembna okoliščina pri teh prekrških je nedovoljeno pitje alkoholnih pijač. Iz pogovorov s sodelavci in svojci sklepamo, da je to večleten proces, ki so ga svojci sprva doživljali le kot navado, v zadnjem času pa spoznavajo, da se X.Y. vse težje obvladuje. Jaz ne morem nikogar poslati na zdravljenje. Če se bosta za to odločila, vama lahko pomagam z nasveti, ker vem, da gredo ljudje včasih strahotno težko k zdravniku po napotnico za specialista psihiatra.

Moja naloga je, da v pogovoru z vami čim bolj stvarno ugotovim, kakšni problemi so se že nacepili na pretirano-neobvladano pitje. Tega ne delam zato, da bi vam bilo še huje, ampak zato, da bi vam pomagal jasno videti, kaj se dogaja. Zago-tavljam vam, da je moja poklicna dolžnost, da stojim na strani tistega, s komer delam, se pravi, da sem na vaši strani in na strani vašega moža. Vse, kar se pogo-varjava, je poklicna skrivnost in svojih ugotovitev ne sporočam nikomur, razen če bo treba zaradi zdravljenja, v tem primeru pa vam bomo povedal, o kakšnih ugotovitvah bom pisal v svojem poročilu.

Torej, moja poklicna naloga je, da vam ponudim možnost za pogovor, da vam pojasnim tisto, česar morda še ne veste, in da vam stojim ob strani v tistih prizadevanjih in odločitvah, za katere bova skupaj ugotovila, da so nesmiselne.

Vidite, alkohol se počasi in neopazno pritihotapi v človekovo življenje in v življenje družine. Ko se zavemo škodljivosti, so navade že tako utrjene, da jih ni lahko opustiti. Tudi če ima človek dober namen, takih navad ponavadi ne more opustiti brez pomoči.

Pomoč pa potrebujete tudi vi, odpreti morate oči, pogledati morate problemom v obraz in si priznati, kaj se dogaja. To ni niti najmanj lahko. Alkoholna odvisnost ni le smrtna bolezen, to je še huje, to je počasno propadanje, ki zapusti sledove tudi na tistih svojcih, ki so živeli skupaj s človekom, ki je zapadel v alkoholno odvisnost. Ljudje imamo srečo, da včasih ne vidimo tistega, kar je najbolj boleče in zaskrbljujoče. To je v glavnem dobro, slaba stran tega pa je, da se tolažimo in

sprejemamo probleme kot usodo, ne da bi se zares uprli poteku stvari.

Jaz dejansko ne morem narediti ničesar namesto vas, lahko pa naredim nekaj za vas in za vašo družino. Lahko vam zagotovim možnost zaupnih pogovorov. To je drugače kot pogovor s prijateljico ali sestro. Redkeje se bova pogovarjala, pogovori pri meni trajajo največ po eno uro. Jaz si skušam nekaj zapisati, nekaj zapomniti, to pa zato, da vas bom lahko opozoril, ko se bova vrtela v istem krogu. Večkrat slišimo ljudi, ki pravijo, da je koristno, če se človek z govorjenjem lahko olajša, jaz v to verjamem le delno. Seveda mora vsakdo kdaj 'pojamrati', če mu je hudo. Za ta namen poiščeš zaupnega človeka; pri meni gre za nekaj drugega, ne zgolj za pogovor o tem, kaj je bilo, ampak se vedno znova sprašujemo o željah in načrtih za jutri, za bližnjo prihodnost, potem pa se vprašamo, kaj delam danes; ali lahko s tem, kar delam sedaj, pripomorem k uresničevanju svojih teženj jutri. Vidite, dobro je spregovoriti o trpljenju, človek ima potem več volje za to, da si reče, ne bom se sprijaznil z nečim, kar ni je neznosno. Zgodb o trpljenju pa ni dobro ponavljati, s tem ni dobro pretiravati, ker se potem lahko počutiš izpraznjen, in namesto odločnega vztrajanja pride le do občutka zmedenosti.

S podobnimi problemi se pri delu stalno srečujem, lahko mi zaupate, če vas bom kar prekinil in če vas bom usmerjal. Morda ne bova že danes prišla do pomembne odločitve, do spoznanja, kje je možni izhod. Pomembno je, da boste jutri čutili, da ste bolj na svojih nogah kot sicer. Mogoče boste pomislili, da se vam še niti ne sanja, kje je izhod, hkrati pa se vam bo krepil občutek, da se v življenju mora najti izhod. Mogoče se nama bo obema zdelo, da sva kot dvojica v alpinistični navezi, zaskrbljeno hodiva pod triglavsko severno steno in ne najdeva prave poti. Včasih poskušava, pa ne gre; potem pride malodušje; pomembno je, da najprej spoznate, da vas ne bom silil nikamor, kjer vi ne bi zmogli vzpona; za začetek je pomembno, da skupaj odkrijeva pot, ki je primerna in uresničljiva. Pri tem je treba stalno misliti na sto drugih stvari, ki lahko naenkrat vplivajo na to, da se stvari ne izboljšajo, ampak poslabšajo."

Glede informativne vloge je treba opozoriti na nekatere zakonitosti, ki lahko bistveno vplivajo na učinke našega dela. Pri socialnem delu večkrat naletimo na prav neverjetno neinformiranost ljudi. Npr., moški in ženske z visoko izobrazbo, ki obvladajo različna strokovna in znanstvena področja, ostajajo nekritični in popolnoma nepoučeni o tem, kako se razvija alkoholna zasvojenost, četudi morda skrivoma čutijo strah, da se kaj takega dogaja z družinskim članom. Kako to? Ali jim ni znano, da je mogoče najti knjige, ki izčrpno obravnavajo ta vprašanja? Poleg tega pri večini takih ljudi v prvem pogovoru ugotovimo, da so v svoji bližini že doživljali procese alkoholne zasvojenosti, a zdi se, kot da tudi o teh pojavih nimajo nobene celovite predstave. Zdravniki, medicinske sestre in socialni delavci, ki v pogovorih naletijo na nekakšne bele lise, ki jih imajo ljudje v osnovnem znanju o alkoholizmu, pogosto začutijo, da je treba tem ljudem posredovati osnovna znanja o medicinskem pojmovanju alkoholizma kot bolezni. Nova znanja zlasti intelektualcem pogosto pomenijo nekaj novega, logika alkohološkega razmišljanja se jim zazdi zanimiva in pod vplivom novih znanj pričnejo o svojem življenju govoriti na nov, drugačen način.

S tem je dosežena nevarna kritična točka. Če je kdo kljub poplavi vsakovrstne resne literature o nevarnostih in poteku alkoholne odvisnosti zadržal svoje

neznanje, si lahko to razložimo po analogiji s člani kakšne politične struje, ki znajo za vsako ceno ohraniti nepoznavanje načel pozitivnih ciljev in dosežkov druge politične struje. Človek, ki je toliko pameten, da se je uspešno izogibal ključnim informacijam o nevarnostih zlorab pitja alkoholnih pijač in o osnovnih dejstvih v zvezi z alkoholno odvisnostjo, pred novimi znanji kloni le navidezno: "Sedaj šele vem, kaj se dogaja, ko..." To je vedel že dolgo, le da smo ga sedaj naučili govoriti v jeziku, ki je na las podoben strokovnemu. Če strokovnjak pristane na to izjavo, ki mu praviloma godi, se lahko prične nova laž. Človek si poskuša pridobiti vlogo bolnika. Izogiba se konfrontaciji s tistimi lastnimi prepričanji, zaradi katerih je bil doslej slep in neobčutljiv za povratne informacije. Najbolj bistveno je, da s tem ne jemlje resno niti sebe niti svetovalca.

Kadar se to dogaja v terapevtski skupini, se ta nova lupina hitro zdrobi: če bi skupina dopuščala take načine komuniciranja, bi ozračje postalo neživljenjsko; človeška vsebina skupine bi bila tako razvlečena, da bi jo celo terapevt pričel doživljati kot prazno, dolgočasno in nesmiselno.

V individualnih razgovorih pa pogosto niti zdravnik niti psihologi, socialni delavci in bolniške sestre ne morejo ugotoviti, da je z razgovorom kaj narobe. Ko se potem izkaže, da je človek "pač prihajal vedrit" k strokovnjaku, da je vse skupaj omalovaževal, vendar pa kot nadomestilo za svojo pridnost in lojalnost le pričakoval kakšno korist, takrat strokovnjak največkrat izgubi potrpljenje in prične pritiskati.

Glede na teoretske koncepte sistemske teorije medsebojnih komunikacij (Bateson, Watzlawick) si cilje in metodo svetovalnih razgovorov lahko načrtamo takole:

- ne gre za količino informacij, ki jih ponuja svetovallec;
- kvaliteto informacij lahko presojamo le po tem, ali imajo vpliv na konstruktivno spreminjanje stanja ali ne;
- nobene objektivne resnice ali znanosti ni, ki bi obstajala odvisno od ljudi, ki trpijo zaradi določenih problemov;
- človeške probleme si lahko predstavljamo kot iztirjenje procesa, ki so ga ljudje nekaj časa zadovoljivo nadzorovali. Ljudje težko sprejmejo informacije, ki niso v skladu s starimi pogledi in navadami, bolj si prizadevajo dobiti nasvete in podporo zato, da bi stari načini obvladovanja problema (ki so jih že preiskusili, jih že poznajo in jim zaupajo) zopet postali učinkoviti;
- informacije so vredne toliko, kolikor ustrezajo novemu stanju in kolikor so za svetovanca sprejemljive in uporabne;
- primerjava z znanostjo o prehrani: ni pomembno le, da so v hrani tiste sestavine, ki jih telesu primanjkuje, pomembno je, da so v taki obliki, da jih telo lahko kar najbolj izkoristi.

Kako lahko v praksi uporabimo spoznanja o odnosu med besedami in predstavami na eni strani ter stvarnostjo objektov samih po sebi?

Kaj pomeni za uspešno informiranje v svetovalnem delu že navedena misel H. Warela, da besede niso v neposrednem odnosu s predmeti, katere označujejo? Pri svetovalnem delu moramo upoštevati zlasti to, da so besede, pojmi in predstave

sestavine psihičnih procesov in da so te sestavine med seboj povezane na več načinov. Watzlawick npr. govori o tem, da ima vsak človek celo zbirko zemljevidov o svoji življenjski resničnosti in da imajo ti zemljevidi velik vpliv na to, kaj smo sposobni videti, slišati, zaznati in kaj nam to, kar smo zaznali, pomeni. Če hočemo, da bo lahko človek opazil kaj, česar doslej ni opazil, mora začutiti, da na njegovem zemljevidu nekaj manjka. To pa je najlažje doseči, če začuti, da njegov sogovornik razpolaga s popolnejšim zemljevidom. V tem primeru bo človek začel postavljati "prava vprašanja".

V psihiatrični strukturi ne le na tisti ravni, ki omogoča neposredno zaznavanje, ampak na bolj abstraktni ravni, kjer se človek sprašuje po tem, kako razvrstiti slučajne dogodke v vrste, itn.

Torej je naša slika sveta sestavljena iz besednih simbolov in predstav (ki so lahko vidne, slušne, proprioceptivne/telesne in druge). Slika sveta je dejansko večdimenzionalna struktura, ki jo gradimo, dopolnjujemo in popravljamo vse življenje. Za svetovalno in terapevtsko delo z ljudmi so pomembne zlasti tri karakteristike te strukture:

- raven abstraktnosti posameznih sestavin strukture;
- čustveno-doživljajski potencial predstav in psihičnih vsebin;
- ali so strukture dostopne naši zavesti ali ne; to, česar se bojimo, pogosto izgine v nezavedno sfero, zdi se, kot da je pozabljeno, a to ne pomeni, da je izbrisano iz spomina.

S tem v zvezi so potrebne stvarne informacije o različnih možnostih pomoči in institucionalnih mrežah za strokovno obravnavo. Teh informacij ne smemo ponujati kot ekonomsko propagando; človek se bo na tej osnovi odločil za največje tveganje v življenju. Odločil se bo, da se sam ves nemočen izpostavi kirurškemu nožu, da tvega najdragocenejše, kar ima: človeško dostojanstvo. Za to potrebuje stvarne podatke o raznih možnostih, potrebuje pa tudi nekakšna očala, skozi katera je mogoče videti ustanove tako, kot se definirajo same. Pri tem socialni delavci naj ne bi govorili zgolj tega, kar vedo iz seminarjev, ampak naj bi si pomagali tudi s tem, kar pripovedujejo ljudje, ki so sami doživeli različne izkušnje. Za vsakega človeka, ki je zaradi alkoholne odvisnosti v življenjski stiski, in za družinske člane je pomembno, da osebno srečajo človeka, ki se mu je posrečilo rešiti problema alkoholne odvisnosti, in se sistematično pogovarjajo z njim.

Poleg vseh navedenih informacij potrebuje človek tudi informacijo oziroma novo osebno izkušnjo o sebi, o doživetjih strahu, malodušja, o tem, kako ga doživlja nekdo, ki z njim sicer ni povezan niti kot sorodnik niti kot sodelavec.

Največ informacij o tem, kako ga doživlja svetovalc, človek razbere iz vedenja in mimike. Če svetovalc pozorno spremlja svetovanca, potem lahko v sebi zazna nekaj, kar je morda daljni odmev čustvenega doživljanja svetovanca. Ni mogoče dovolj poudariti, kako pomembna je ta tiha medsebojna izmenjava, ki teče ves čas pogovora. Svetovalc naj se ne sili z empatijo, ampak naj se temu nekako prepusti, s tem da delček pozornosti stalno posveča telesni držji, občutkom v zvezi z mimiko, nehotnim gibom in posebnostim pri dihanju. (Včasih bo svetovalc, ki spremlja te pojave, dobil pri sebi in pri svetovancih vtis, da nastajajo zanimive kombinacije - tako kot pri večglasnem petju.) Večjega dela neverbalnih komunikacij ne moremo ne razumeti ne prevesti v besede - neverbalni znaki največkrat

ostajajo nekakšen okvir za to, kar se govori (drugo Watzlawichovo pravilo). Izurjeni in človeško občutljivi svetovalci na supervizijskih pogovorih večkrat hkrati z verbalno vsebino reproducirajo tudi spremljajoče neverbalne znake. Lahko je tudi dragoceno sredstvo za osvežitev spomina na svetovalni razgovor, če svetovalec zavzema karakteristično držo in mimiko svetovanca.

Pomembno je, kako se svetovalec odziva na besede svetovanca. Poskuša naj se približati načinu svetovančevega izražanja, vendar ne do te mere, da bi se silil ali smešil. Pomembno je, da svetovalec ves čas goji odnos do govorne besede v tem smislu, da je dobro, če je besedni zaklad bogat, da v izražanju uporablja bogate in raznolike metafore in da prav s tem vedno znova kaže, da besede in pripovedovanje o dogodkih pomenijo le posnetek nečesa, kar se res dogaja. To, kar se dogaja, to, kar je predmet sam na sebi, je mogoče videti na več načinov, o vsem tem je tudi mogoče govoriti na različne načine, glede na to, iz katerega položaja gledamo na stvari in kako smo pri tem razpoloženi. Na ta način lahko vplivamo na stranke, da bodo pričele razvijati raznolike načine izražanja in pripovedovanja o stvareh, s tem pa človek pride do izkušnje, da je mogoče gledati na stvari na različne načine.

Pomembno je, kako se v pogovoru odzivamo na čustva svetovanca. Pogosto se zgodi, da se svetovanec nenadoma razjoka. V takem primeru se moramo nujno zaustaviti, dati temu beseden izraz: "Vidim, da vam je hudo... To je čisto v redu, vsakomur včasih postane hudo... Lahko si vzamete čas... Ali lahko pridete v stik z občutki? Kaj se dogaja? Mi želite kaj reči? Je že bolje?" Pomembno je, da zaznamo notranjo stisko, pomembno je o tem spregovoriti, pomembno je napotiti svetovanca, da poišče notranji stik z bolečino in da jo izrazi, kolikor je mogoče; pomembno je tudi, da niti svetovalec niti svetovanec ne zapadeta zmotni predstavi, da bo človeku lažje, če se bo do konca zjokal ali odprl ali odreagiral - taki dogodki pri ljudeh lahko povzročijo dolgotrajen občutek sramu in strahu. S tako obravnavo dobi svetovanec potrditev, da ni nič narobe, če pride v stik z notranjo bolečino, a da je tudi dobro, če jo zadrži, če ohrani jasen občutek za mejo, ki deli občutke od zaznav stvarnosti. S tem svetovalec sporoča, da ni otročje in ne znak slabosti, če ti postane hudo, in po drugi strani, da ni razloga za strah - če se svojim občutkom posvetite, bo bolečina hitro prešla. Tretje sporočilo, ki ga je svetovalec s tem posredoval sogovorniku, pa je, da ni mama, ki poskuša tolažiti ali jemati nase občutke svojega otroka; pripravljen je posvetiti pozornost občutkom svetovanca, a hkrati pazi, da nenadna žalost ne bi postala vaba za socialno igro "stekleni vrt".

Teorija transakcijske analize veliko govori o tem, da človek potrebuje "dovoljenje" in nekakšno človeško "pokroviteljstvo" za doživljanje občutkov, ki si jih nikoli ni dovolil. Npr.: "Pravite, da vam je vaša mama rekla: 'saj si nora, da to prenašaš'. Se res bojite svojih občutkov zmedenosti?... Ni čudno, da vas je strah... Jaz vas vidim takole..." Potem pride feed-back, ki mora biti korekten in konkreten in v katerem mora biti jasno, kaj so čustva, kaj so mnenja, kaj so oznake za predmetni svet in kaj so oznake za odnosni svet... Sklenemo lahko npr. takole: "Kdor se boji, ni slabič, občutki strahu vam bodo pomagali razpoznati, kaj je za vas pomembno."

Ljudje potrebujejo dovoljenje in spodbude zlasti v zvezi z doživljanjem erotičnih čustev, čustev jeze in strahu; potrebujejo pa tudi pomoč in dovoljenje, da

začnejo resno in odgovorno razmišljati in se odločati.

V družinskem svetovanju je veliko govora o tem, kako ljudje s pomočjo tako imenovanih cirkularnih vprašanj pripeljati do tega, da zagledajo celoto iz novega zornega kota. Svetovalec lahko stranki veliko pomaga tudi s tem, da podpira tiste miselne procese, s katerimi si stranka ustvarja nove okvire in nove doživljajsko-miselne celote. Npr.: "Po razgovoru z vami sem pomislila, da ni razlogov za to, da si očitam, ker on pije. Ko sem videla, da vi na to gledate resno, sem tudi sama začela razmišljati, kaj se je pravzaprav dogajalo... Vse bolj pa vidim, da si bom enkrat očitala, če sedaj ne bom naredila vsega, kar je v mojih močeh, da se nekaj spremeni..."

Čeprav nisem omenjal kakšnih pretresljivih znanstvenih spoznanj in dejstev, menim, da lahko s pogovorom, v katerem se svetovalec ravna po navedenih smernicah, svetovanca res pripelje do povsem novih informacij, zlasti pa do novih pogledov, ki lahko ostanejo trajen vir drugačnih informacij, kot jih je človek dobival doslej. Vezni člen med informativno in suportivno funkcijo je medsebojno zaupanje, ki se razvije v svetovalnem procesu.

Dobro opravljena funkcija informiranja pomeni, da bo človek pričel svetovalcu zaupati. Pred leti smo v pogovorih z alkohologi prišli do stališča, da naj bi bil socialni delavec tak lik strokovne osebe, ki bi spominjal na nekdanje notarje: strokovno dobro podkovan v pravnih znanjih; dosleden v zavzemanju etično in pravno utemeljenih stališč; dosleden v spoštovanju poklicne skrivnosti; vedno na strani svoje stranke; z velikim razumevanjem za težavne ljudi, ki se skušajo izkoptati iz utvar, blodnih predstav o življenju in tudi iz problematičnih povezav z drugimi ljudmi; ter zanesljiv glede tega, da ne sprejema koalicijskih zvez z raznimi nasprotniki, dobrotniki, rešitelji itn.

Bibliografija

- G. AMMON (ed.): *Handbuch der Dynamischen Psychiatrie 1*. Muenchen: Ernst Reinhardt 1979
- G. BARNES: *Epistemology of Alcoholism*. Alcoholism, Zagreb 1985; 21-85
- G. BARNES: *Future of Psychotherapy Today*. *Psychiat. Danub.*, Zagreb 1993, 5: 1-2
- G. BATESON: *Oekologie des Geistes*. Frankfurt am Main: Surkamp, 1985
- E. BERNE: *Struktur und Dynamik von Organisationen und Gruppen*. Muenchen: Kindler 1979
- B. GAČIČ: *Porodična terapija alkoholizma*. Beograd: Rad, 1978
- V. HUDOLIN: *Obiteljsko liječenje*. Zagreb: Školska knjiga, 1986
- N. LUHMANN: Zamenjava paradigme v sistemski teoriji. *Nova revija* 1990; 9: 761-824
- J. RAMOVŠ: *Socialni delavec in alkoholizem*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988
- J. RUGELJ: *Uspešna pot*. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije, 1983
- B. STRITIH, M. MOŽINA: Autopoeza: Procesi samoorganiziranja in samopomoči. *Socialno delo* 1992; 1-2: 18-74
- T. VILLIEZ, S. REICHELT-NAUSCEF: *Alkoholismus und Familie - ein kritischer Überblick zum Forschungsstand*. Suchtgefahren 1986; 32, 373-385
- P. WATZLAWICK, J. H. BEAVIN, D. D. JACKSON: *Menschliche Kommunikation*. Bern: Hans Huber, 1982.